

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

SYMBOLY V MORAVSKÝCH LIDOVÝCH PÍSNÍCH

(The Symbols in the Moravian Folklore Songs)

Magisterská diplomová práce

Bc. Zuzana Bušíková

Studijní obor: česká filologie – historie

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením prof. PhDr. Jiřího Fialy, CSc., a použila jsem prameny a literaturu, které jsem uvedla v seznamu literatury.

Prohlašuji, že tato magisterská diplomová práce obsahuje bez příloh a seznamu použité literatury 145 997 znaků (včetně mezer a poznámkového aparátu).

V Olomouci dne 28. dubna 2010

Zuzana Bušíková

Chtěla bych velmi poděkovat panu prof. PhDr. Jiřímu Fialovi, CSc., za cenné rady a vstřícný přístup při psaní práce, dále paní PhDr. Lucii Uhlíkové, Ph.D., a paní PhDr. Martě Toncrové za pomoc při hledání studijní literatury a za podnětné konzultace; paní PhDr. Miloslavě Hoškové, CSc., panu Mgr. Ladislavu Slabákovi a panu ThLic. Jaroslavu Patuszakowi, Th.D., za poskytnuté rozhovory, panu prof. PhDr. Pavlu Klapilovi, CSc., za podnětnou konzultaci a všem, kteří mi byli nápomocni při hledání literatury a poskytovali mi cenné rady. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat členům folklorních souborů a cimbálových muzik za jejich spolupráci při vyplňování dotazníků.

OBSAH

1 ÚVOD.....	6
2 DEFINICE POJMŮ.....	10
2. 1 Symbol	10
2.2 Lidová píseň	13
2. 3 Symbolika vysoké, či nízké kultury?.....	15
2. 4 Cenzura a autocenzura	19
2. 5 Vytváření nových symbolů a přejímání.....	23
3 ZPĚVNÍKY JOSEFA ČERNÍKA.....	26
3. 1 Symbolika vody a ryb	27
3. 2 Symbolika pole	39
3. 3 Symbol zahrádky a vybraných květin.....	47
3.4 Symbolika ořechů a vybraných plodů.....	57
4 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	63
4.1 Výsledky výzkumu	64
4.1.1 Symbol rybičky a vody.....	64
4.1.2 Symbol zahrádky a karafiátu	67
4.1.3 Symbol pole	69
4.1.4 Symbol červíčka.....	71
4.1.5 Symbol zahrádky a tulipánu	74

4.1.6 Věk respondentů	76
5 ZÁVĚR	79
Příloha č. 1: Obrazová příloha	83
Příloha č. 2: Dotazník pro potřeby magisterské diplomové práce	89
6 ANOTACE	92
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	93

1 ÚVOD

„Pohádka uchovala stopy celé řady obřadů a obyčejů; genezi mnoha motivů lze vysvětlit jenom v souvislosti s obřady.“¹

Proč jsme jako motto naší práce zvolili právě citát týkající se pohádky a uchovávání starých obřadů? Na tuto otázku budeme odpovídat celou prací – ne že bychom psali pojednání o pohádce, ale budeme se snažit upozornit na některé vazby mezi folklorními žánry, v první řadě písněmi, a lidovou kulturou obecně. Nejen symbolika, ale ve velké míře i celá lidová kultura se svými vazbami a vztahy je pro nás dnes již málo srozumitelná a my tyto vztahy nezřídka již nechápeme. Tato skutečnost stála na začátku našeho zájmu o danou problematiku, protože naše nepochopení či neznalost lidové kultury vede automaticky k nepochopení významu celého textu písně. Ta potom ztrácí mnohé ze svých hodnot, vytrácí se nejen povědomí o významu konkrétního symbolu v písni užitého, ale i povědomí o existenci a funkci symbolu vůbec.

Zásadní je potom zjištění, že neexistuje žádná ucelená práce, která by se dané problematice věnovala, jakýsi „manuál“, jak písním rozumět. Nenajdeme poučení o skutečnosti z lidové kultury, proč se právě tohoto obratu v písni používá apod. Na jedné straně můžeme argumentovat nesdělitelností prožitku písně, z textu si přece každý bere něco pro sebe, ale na druhé straně je potřeba rozumět alespoň zásadním věcem. Také je možné namítnout, že pro minulou generaci byl folklor naprosto živým organismem, proto vysvětlovat pro ně známé věci nebylo potřeba. Dnes je ovšem situace jiná a my se potýkáme s nepochopením kontextu. Proto musíme zpětně studovat lidovou kulturu a hledat možné významy písní. Uvádíme záměrně spojení *významy písní*, protože je důležité poznamenat, že symboly mohou mít několik významů, vždy záleží na kontextu; také samu píseň a její bohatství nelze vměstnat do jedné definice. Není v našich silách porozumět celé kultuře, každému symbolu stoprocentně. Na mnoha místech práce budeme poukazovat na to, že vždy záleží také na osobě interpretujícího, ale o tom později.

¹ Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 157.

O danou problematiku jsme se začali zajímat před několika roky, též bakalářskou práci jsme věnovali tématu *symboliky* (proto budeme na několika místech vycházet z této práce, studia materiálu, popřípadě z našeho výzkumu, především v úvodních kapitolách. Právě již dřívější studium problematiky lidových symbolů nás utvrdilo v předpokladu, že mnohým symbolům již v praxi vsutku není rozuměno.)

Při naší práci jsme narazili na několik problémů, ke kterým bychom se ve stručnosti chtěli vyjádřit. V prvé řadě je to vůbec chápání rozsahu *pojmu moravská lidová píseň*, tzn., v jakém materiálu budeme symboly hledat. Kritérium regionální, tedy cíl zpracovat písňový materiál celého regionu, jsme zavrhlí pro obsáhlost a nemožnost pojmout danou látku opravdu uceleně. Proto jsme se zaměřili na konkrétního sběratele, v našem případě Josefa Černíka. Černík je autorem především čtyř zpěvníků,² se kterými jsme pracovali a jejichž texty jsme interpretovali. Tohoto sběratele volíme také z dalšího důvodu, a tím je skutečnost, že se ve větší míře věnuje oblasti moravských Kopanic (*Zpěvy moravských kopaničářů*),³ tedy regionu, jehož písně známe detailněji z naší folklorní praxe. V případě zmiňované oblasti nám byl při interpretacích též velmi nápomocný zpěvník P. Popelky *Příběhy v písniích vyzpívané*,⁴ který uvádí další varianty Černíkem zapsané či uvedené a podává v kombinaci s Černíkem ucelenější přehled o dané problematice a symbolice. Moravskou lidovou píseň vztahujeme proto spíše k oblasti moravskoslovenského pomezí.

Druhým nelehkým úkolem, před nímž jsme stáli, bylo samo definování pojmu symbol, a dále rozhodnutí, v jakém rozsahu se zabývat teorií symbolu a k jakému pojetí symbolu se přiklonit. Vzhledem k povaze naší práce, kdy jde především o obsah a vysvětlení jednotlivých symbolů, jsme volili definice spíše obecnějšího charakteru a definice sběratelů, hlavně z důvodu práce se specifickým materiálem (viz dále). Definicí symbolu jsme se zabývali tedy jen v nejnútnejším rozsahu.

Rovněž bychom chtěli upozornit na další z možných aspektů nahlížení na danou problematiku, jímž je vztah textu a nápěvu. Protože ale nejde o práci

2 Viz Seznam použité literatury připojený k této práci.

3 Černík, J: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908.

4 Popelka, P.: *Příběhy v písniích vyzpívané*. Uherský Brod 1995.

muzikologickou, chtěli bychom na tuto vazbu jen odkázat,⁵ více se jí věnovat nebudeme. Naším úkolem bylo pracovat pouze s texty, i když si uvědomujeme velmi pevné sepjetí obou rovin, tedy textové a nápěvové. (Robert Smetana dokonce zdůrazňuje, že obě složky nemají být oddělovány.⁶)

Konečně další výzvou, která před započítím práce nastala, byla volba metodologie. Vzhledem k již nastíněné situaci, tedy absenci ucelené publikace výkladu symbolů v lidové kultuře, jsme zvolili následující cestu: daný symbol a jeho význam v písni jsme se snažili dohledat v odborné literatuře týkající se lidové písně či lidové slovesnosti. Někdy šlo o pouhé skládání střípků, v některých případech jsme měli více štěstí a mohli jsme pracovat s literaturou týkající se symboliky v písni. Většinou jsme ale museli sáhnout po literatuře věnující se popisu např. krojů, obyčejů, obřadů ap., a významy symbolů hledat v primární rovině, tedy přímo v lidové kultuře. Zde ovšem musíme upozornit na důležitý moment, jímž je neschopnost pojmout význam symbolu v celé jeho šíři; jednak mohou být mnohé významy dnešnímu chápání utajeny, jednak jsme nemuseli celou šíři významů těchto symbolů zjistit. Konečně je třeba upozornit na to, že symboly mohou mít několik významů a že vždy musíme pracovat s celým kontextem písně. Je na místě také poukázat na důležitý rys interpretací písňových textů, jímž je vždy projekce osoby interpretujícího. Proto chceme zdůraznit, že se samozřejmě snažíme co nejvíce držet odborné literatury, ale na mnoha místech půjde o naše osobní interpretace, protože se odborná literatura k dané problematice nevyjadřuje.

Také bychom na tomto místě rádi upozornili na skutečnost, že jsme ve větší míře pracovali s písněmi milostnými, neboť se v nich vzhledem k jejich tematické a motivické specifčnosti symbolika objevuje hojněji.

Úkolem naší diplomové práce bude snaha o interpretaci symbolů obsažených v lidových písních, snaha daný aspekt vyložit v co největší šíři a kontextu.

5 Viz např. práce Sychra, A.: *Hudba a slovo v lidové písni. (Příspěvky k strukturální analýze vokální hudby.)* Praha 1948, nebo Smetana, R.: *Několika větami o českém lidovém zpěvu.* In: *Hudební věda a výchova* 6. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica. Musica IV 1993, s. 13–39.

6 Smetana, R.: tamtéž, s. 15.

Nepůjde tedy o práci výhradně literárně teoretickou, ale o práci ingerující na některých místech do etnografie.

Druhou, praktickou částí naší práce bude zkoumání percepce lidových písní a jejich symboliky lidmi sdruženými ve folklorních souborech a cimbálových muzikách, tedy tanečnický a muzikanty, u nichž se bližší práce s lidovou písní předpokládá. Toto vnímání textu budeme zkoumat na námi připravených dotaznících, v nichž respondenti interpretovali pět vybraných lidových písní. Oproti bakalářské práci upouštíme od rozšiřujících otázek týkajících se vztahu dotazovaných k lidové kultuře, kroji, slavení zvyků ap., ale zaměřujeme se pouze na věk respondentů a jejich vlastní interpretace korpusu písňových textů.

V souvislosti s naší prací bychom na tomto místě chtěli upozornit na pochybnosti badatele o tom, zda prošel dostatečné množství materiálu, zda si dostatečně osvojil závěry sekundární literatury, zda nepřehlédl podstatné informace, zda se ve svých interpretacích nemýlí. V žádné z těchto oblastí jistoty nemáme – stále se bude objevovat nový a nový materiál a badatel tak nabývá dojmu, že jeho vědomosti jsou nicotné a že pravidelně bude upadat do pochybností o své práci. Bereme si ovšem k srdci slova V. J. Proppa, že i tato drobná a dílčí práce má svůj smysl.⁷

⁷ „Folklor je mezinárodní jev, což folkloristu staví do velmi nevýhodné pozice (...) folklorista do všech oblastí jenom nahlíží jako host nebo cizinec, a najde-li něco pro sebe, pokračuje dál ve své cestě. Skutečné poznání materiálu v celém jeho rozsahu je pro něho nemožné. Přitom je naprosto nutné, aby se hranice folkloristického bádání rozšířily i za cenu rizika chyb, trapných nedorozumění nebo nepřesností.“

„Od samého počátku tedy zastávám názor, že se studiem lze začít, i když se materiál zcela nevyčerpá.“

(Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 165.)

2 DEFINICE POJMŮ

2. 1 Symbol

V celé naší práci se výrazy *symbol* a *symbolika* „skloňují ve všech pádech“, proto je nezbytné vysvětlit, jak budeme tento pojem chápat a jak s ním budeme pracovat. Uvědomujeme si, že teorie pojetí symbolu je velmi složitá a my se jí na několika vymezených stránkách práce nemůžeme věnovat v její celistvosti, navíc úkolem této práce je konkrétní interpretace daných symbolů. Proto nevykládáme, že v tom ohledu může dojít k určitému zjednodušení problematiky, což si ovšem vzhledem k charakteru práce plně uvědomujeme.

Výraz symbol pochází z řeckého slova *σύνβολον* a znamená poznávací znamení, dále souvisí s výrazem *σύνβαλλειν* – hodit dohromady.⁸ Bývá také vysvětlován jako znak, značka, znamení či předmět nesoucí hlubší (skrytý) význam.⁹

Nosným a výchozím pro nás bude překlad tohoto výrazu do češtiny, ke kterému se kloní i J. Pastuszak,¹⁰ tedy symbol = spojit, spojovat (hodit) dohromady. Jak J. Pastuszak dále uvádí, „symbol je skutečnost, která spojuje dvě různé vrstvy či více různých vrstev skutečnosti v jeden celek. Symbol má vždy spojující význam. Navíc ho nelze interpretovat konečně, konečným způsobem. Symbol má neukončené množství vrstev, významů a úrovní. Symbol je vždy vázán na osobu toho, kdo interpretuje, kdo symbol vnímá.“¹¹ Setkáme se zde s určitou zkratkou a jakousi „zástupkou“ více významů. Navíc je velmi důležité si uvědomit, že výklad symbolu nikdy nebude konečný a ani nemůže být. Vždy se může objevit rovina nová, o které jsme nevěděli, navíc velmi záleží na kontextu, a těch je opět nekonečné množství. Velmi důležitá je také Pastuszakova poznámka o osobě, která symbol interpretuje. S touto myšlenkou souhlasíme, protože výklad a

8 Nünning, A.: *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno 2006, s. 753.

9 Linhart, J. a kol.: *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov 2004, s. 358.

10 Autorizovaná výpověď ThLic. Jaroslava Pastuszaka, Th.D., učiněná v Olomouci dne 30. 11. 2006. Uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

Výpovědi J. Pasuszaka pro naši práci považujeme za velmi relevantní, protože právě provázanost symboliky lidového prostředí se symbolikou církevní je na mnoha místech velmi úzká.

11 Tamtéž.

překlad symbolů, hlavně tedy pak v moravské lidové písni, velmi souvisí s pocity nejen tvůrce (autora) textu, ale především příjemce (adresáta) textu (a ten také interpretuje). Tuto skutečnost nám pak jednoznačně potvrdí rozbor jednotlivých interpretací symbolů v písních uvedených v dotaznících. Můžeme konstatovat, že si každý respondent daný symbol do jisté míry modifikoval a přizpůsobil svému vidění, ale nepředbíhejme.

Vraťme k definici symbolu: Ladislav Slabák¹² symbol definuje jako zkratku, konkrétně v moravských lidových písních se tak podle jeho názoru setkáme se stručným vyjádřením velmi složitých myšlenkových postupů – tedy se opět jedná o „spojení dohromady“. L. Slabák přímo hovoří o symbolu jako o zhuštění děje vedoucímu k rychlejšímu posunutí myšlenek.¹³

Mohli bychom přijmout definici symbolu i jako znaku zastupujícího obecný pojem – symbol se netýká jen jazykové sféry, také číslům a barvám se připisuje symbolický význam.

O vztahu zobrazované skutečnosti a symbolické roviny blíže hovoří Paul Ricoeur, jenž „symbolem nazývá jakoukoliv významovou strukturu, v níž smysl přímý, primární, doslovný, poukazuje navíc k jinému smyslu, nepřímému, druhotnému, přenesenému, jenž nemůže být uchopen jinak než skrze smysl první“.¹⁴ Dále za konkrétní prvky univerza a věcí (primárního smyslu) Ricoeur považuje např. nebe, *vodu*, měsíc, stromy, které svou symbolickou dimenzi získávají až v příběhu nebo ve vyprávění.¹⁵ Obdobně symbol chápe Tzvetan Todorov, a to jako „nepřímé označení vrstvicí se na označení přímé“.¹⁶ Oba světy, jak primární rovina doslovných výrazů, tak sekundární rovina symbolických významů, spolu samozřejmě velice těsně souvisejí, ale naproti tomu si oba světy žijí vlastním životem – hlavně tedy svět symboliky a kontextu. Ricoeur píše, že „v této perspektivě je izolované slovo pouhou ‚možností slova‘, která v konkrétním

12 Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

Ladislav Slabák se folklorem oblasti jihovýchodní Moravy zabývá řadu let a také řadu let aktivně ve folkloru působí jako upravovatel a sběratel a také jako aktivní hráč na kontrabas.

13 Tamtéž.

14 Hušek, V.: *Symbol ve filozofii Paula Ricoeura*. Svitavy 2003, s. 42.

15 Tamtéž, s. 33.

16 Mathauser, Z.: *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolů*. Brno 1988, s. 55.

kontextu věty aktualizuje jeden ze svých možných významů¹⁷. Dostaneme-li se na úroveň symbolickou, otevírá se nám konkrétním kontextem svět nekonečných kombinací a možností interpretace. Ricoeur tento jev vystihuje tvrzením, že „symbol je nepřeložitelný do řeči doslovné“¹⁸.

Pro objasnění pojmu symbol a jeho chápání, konkrétně v moravských lidových písních, je velmi důležité si povšimnout právě vztahu primární a sekundární roviny a cesty symbolu z lidové kultury do lidové písně. Ladislav Slabák na tuto otázku odpovídá, že se „symboly dostávají do moravské lidové písně spíše ze života venkovské komunity. Jsou to symboly, které jsou vedeny spíše v obřadech. Jsou spojené s některými úkony a teprve přes ty úkony se dostávají do písní. Tudíž nejvíce symbolů je spojeno se svatebními obřady a s těmi písněmi svatebními, které svatební obřady doprovázejí.“¹⁹ Opět tedy symbol můžeme chápat jako zkratku, spojení mnoha konotací jednotlivých konkrétních obřadních úkonů do jednoho symbolu. Tomuto chápání symbolu též odpovídá naše zvolená metoda: sledování významů užitých artefaktů, předmětů a představ v lidové kultuře a významů v lidových písních. Jak píše J. V. Propp „to, co nazýváme lyrikou ve vlastním slova smyslu, vzešlo z obřadů“²⁰ (Slabák hovoří především o svatebních písních, my se ale budeme orientovat i na jiné typy písní lyrických a písně lyrickoepické).

O tomtéž vztahu, tedy kultury a textu, Propp v případě pohádky uvažuje následovně: „(...) pohádka uchovala stopy celé řady obřadů a obyčejů; genezi mnoha motivů lze vysvětlit jenom v souvislosti s obřady.“²¹ Musíme si ovšem uvědomit, že mezi motivem v kultuře, obřadem a motivem v textu může být několik možných vztahů. Propp píše o

- shodě;

17 Mathauser, Z.: *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolů*. Brno 1988, s. 139.

18 Tamtéž, s. 163.

19 Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

20 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 291.

21 Tamtéž, s. 157.

- významovém přehodnocení obřadu (např. již nesrozumitelný prvek je v obřadu nahrazen prvkem jiným, funkčním; někdy je ale posun tak zatemněn, že se ho nepodaří dekodovat);
- protikladném využití obřadu (např. obřad obětování dívky kvůli dobré úrodě je v pohádce zobrazen jako zachránění dívky).²²

Potřebu zabývat se symboly a popisovat je vystihl David Fontana, když napsal: „(...) symboly jsou však více než pouhé kulturní artefakty: ve správném kontextu k nám stále naléhavě hovoří a oslovují současně náš intelekt, city i ducha. Jejich studium je studiem lidstva samého.“²³ A právě z toho důvodu se také zabýváme studiem symbolů moravské lidové písně, abychom poznali více tvůrce těchto písní.

2.2 Lidová píseň

Již jsme definovali, jak budeme chápat symbol, je tedy ještě nasnadě věnovat pár slov tomu, v jakém materiálu symboly zkoumáme a interpretujeme. Pojem *lidová píseň* jsme již částečně vymezili v úvodu. Také je důležité na tomto místě znovu zdůraznit, že nejde o práci muzikologickou, nechceme zabíhat do hudební složky lidových písní. Pracujeme jenom s textem, nikoli s nápěvy, přesto by nás měl zajímat aspekt písňové synkretičnosti.

Pracujeme s moravskými lidovými písněmi především jihovýchodní oblasti Moravy, náš zájem je částečně věnován také písním z okolí Brněnska. Protože je lidová píseň svými obsahy a tematikou velice bohatým materiálem, pracujeme s písněmi milostnými, s baladami (především z Kopanic), s písněmi pracovními, tanečními, vojenskými a dalšími.

Podstatným rozdílem mezi českou a moravskou lidovou písní je příslušnost k jednotlivým písňovým typům. Na českém území – uvádí se „v oblasti českých dialektů“ – a na Moravě po Třebíči lid vytvořil písňový typ *instrumentální*, kdy je hlavním znakem folklorního projevu hra na hudební nástroj. Na Moravě, tedy na

²²Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 157–158.

²³Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Praha, Litomyšl 1994, s. 8.

území východně od Třebíče po Slovensko, hovoříme o písňovém typu *vokálním*, kdy je akcent kladen především na text folklorního projevu.²⁴

S termínem lidová píseň se poprvé setkáváme u Johanna Gottfrieda Herdera, který „viděl v ní poetický produkt „přírodní“ nebo spíše na „přírodním“ stupni žijícího lidu“.²⁵ Ovšem od začátku se vedly spory o to, jak jednoznačně vymezit, co lidovou písní budeme rozumět, protože se naráželo na mnohdy nejednoznačné pojetí objektu studia, např. se velmi diskutovalo o atributu „lidový.“ Podle J. G. Herdera jsou to písně a jejich obsah s nedokonalou vnější formou, podle Karla Jaromíra Erbena pak „zpěv z národu vůbec vyšlý a i v jeho duchu co do formy i obsahu složený“. Josef Jaroslav Langer pojem lidová píseň rozšiřuje i o písně jarmareční a Václav Bolemír Nebeský dokonce jako „první považoval za lidovou píseň nejen tu, která v lidu vznikla, ale také píseň umělou, která se v lidu rozšířila a vžila“. Jiří Horák šel tak daleko, že za lidovou píseň považoval také lidovou duchovní píseň.²⁶

Bohuslav Beneš lidovou píseň definuje obecněji – jde o „spojení veršovaného textu s nápěvem, vyjadřující jako celek stav duchovní kultury a sociálně ekonomické základny společenství, ve kterém píseň vznikla“.²⁷ Velmi dobře tak vystihuje onen relevantní vztah mezi prostředím vzniku písně, nositeli tradice a písní samou. Vyzdvihuje tím podstatný rys lidové písně, jímž je nutnost nevytrhávat píseň z jejího prostředí, protože je se stavem kultury organicky spojena, a pokud ji chceme zkoumat, musíme kulturu a píseň zkoumat jako celek. Toto pevné spojení kultury, obřadu a písně jako organického celku potvrzuje i Evžen Valový v souvislosti s obřadními písněmi, jež „(...) jsou předpokládaným nositelem prvků nejstaršího období písňové tvorby lidu. Některé obřady jsou vzdáleným pokračováním tradičních zvyků a obyčejů, jejichž původ je možno hledat v předkřesťanském období.“²⁸ Písně jsou tedy jakousi zásobárnou informací o starých nebo již zaniklých obřadech. Opět se vracíme k definici

24 Smetana, R.: *Několika větami o českém lidovém zpěvu*. In: Hudební věda a výchova 6. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica. Musica IV 1993, s. 24, 27.

25 Valový, E.: *Úvod do studia lidové písně*. Brno 1969, s. 3.

26 Valový, E.: tamtéž, Brno 1969, s. 4–5.

27 Beneš, B.: *Česká lidová slovesnost*. Praha 1990, s. 39.

28 Valový, E.: tamtéž, Brno 1969, s. 44.

lidové písně jako součásti hmotné kultury, jako organické součásti lidských životů, o nichž lidové písně svébytně informují.

2. 3 Symbolika vysoké, či nízké kultury?²⁹

(Symbolika výhradně jen lidové kultury?)

Již na více místech jsme zmínili a definovali, s jakým materiálem budeme pracovat, jak chápeme *symbol*, co považujeme za *lidovou píseň*. Vždy hovoříme o lidové kultuře, to nechceme v žádném případě zpochybňovat, zajímá nás především život v lidové kultuře a to, jak se promítá do písní. Domníváme se ale, že pokud máme ke studiu symbolů v lidové kultuře přistupovat opravdu zodpovědně, neubráníme se otázce o původu těchto symbolů v lidové kultuře. Narážíme na velmi diskutovanou otázku prolínání světa lidové kultury či pohanství se světem křesťanským. Nechceme ani v tomto případě zacházet do detailního zkoumání vztahu těchto dvou kulturních okruhů, a odbíhat tak od zkoumaného materiálu, přesto ale několik slov této oblasti přece jen věnujeme. Během našeho zkoumání se budeme docela pravidelně setkávat s mísením obou těchto okruhů. A protože křesťanství hrálo velice důležitou roli v životě vesnického lidu, je samozřejmé, že mnohé ze symboliky či úkonů liturgických také pronikly do symboliky a lidového obřadnictví či magických úkonů. Nesmí nás proto např. překvapit u některých prosperitních rituálů manipulace se svěcenou vodou apod. Proto když hovoříme o lidové kultuře, musíme mít na paměti také její ovlivňování kulturou „vysokou“.

Kostel byl na vesnici nejdůležitějším centrem kulturního života, centrem, které lidem zprostředkovávalo kulturní hodnoty a seznamovalo člověka s nazíráním na svět a do velké míry ovlivňovalo jeho imaginaci. Rozhodně nešlo o vztah jednostranný, naopak, ve velké míře docházelo k obohacování chrámových staveb také ze strany lidového prostředí. Tento fakt je nejlépe viditelný např. ve výzdobě

29 Daným vztahem vysoké a nízké kultury se blíže zabývá např. Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 48–51. My se této otázce věnujeme jenom okrajově, především nikoliv ve vztahu elita x většinová společnost, ale zužujeme jej pouze na vztah náboženství x lidová společnost.

církevní stavby a přímé inspiraci lidovým uměním. (Zmiňme např. malovaná žudra kapliček a zvoníc v oblasti moravských Kopanic.)

Uvažujeme-li o pohanské symbolice, máme na mysli převážně symboly spojené s plodností, půdou a přirozeným chodem přírody. „Pohanský kalendář, odrážející přírodní rytmy, byl přizpůsoben potřebám křesťanské liturgie. Základ církevních svátků, označující opakující se momenty ročního cyklu, spočívá v pohanských dobách. Agrární čas byl i časem liturgickým.“³⁰

Výstižně tento vztah vyjádřil František Bartoš postřehy: „Naši Kopaničáři jsou sice již několik set let křesťany (...), ale jejich křesťanství je namnoze jen vnější rouškou, spod níž na povrch se tlačí nejméně dvě třetiny starobylého pohanství po dávných předcích zděděného“.³¹ – „Základním rysem našeho lidu jest opravdová, nelíčená, srdečná zbožnost(...), ale všechny stopy slovanského pohanství, *zvláště božského uctívání přírody*, nevymizely z lidu posud a patrný jsou v hojných pověrách, starobylých obřadech a písních obřadních, které se zpívají, nebo do nedávna ještě zpívaly, na Neděli smrtnou (Morana, Vesna), o Letnicích, ve žně aj., jakož i v řeči lidu. Tak slyšeti posud v některých krajinách: Pro bohy! pro božstva! jakožto výrazy úleku nebo podivu a ‚na ty bohy‘, což znamená tolik co ‚na štěstí‘.“³² Nebo lid také po svém chápal světce, když např. uctíval tolik P. Marií, kolik jich bylo na jednotlivých poutních místech, kupř. Panna Marie Hostýnská, Štípská aj.³³

Podíváme-li se na obřady během Velikonoc, uvidíme velkou koncentraci právě pohanských zvyků a symbolů. Například házení Morany (jako symbolu slovanské bohyně smrti) do vody a loučení se se zimou; chození s létečky (malými nazdobenými stromečky) jako symboly jarní vegetace. Konkrétně tento zvyk přinášet do domu zelené ratolesti přejala církev mezi své obřady, v 7. století zavedla svěcení těchto stromků a dala mu křesťanský výklad – jako památku toho, že Krista o Květné neděli vítaly zástupy lidí palmovými ratolestmi.³⁴ Dalším pokusem o pokřesťanstění pohanského zvyku byla např. změna výkladu

30 Frolec, V.: *Prostá krása*. Praha 1984, s. 65–68.

31 Tamtéž, s. 68.

32 Bartoš, F.: *Deset rozprav lidopisných*. Olomouc 1906, s. 18.

33. Tamtéž, s. 19.

34 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská*. Strážnice 2000, s. 197.

zapalování jarních očištných ohňů. V 8. století se tak zavádí „svěcení ohně na Bílou sobotu“ (lidové pálení Jidáše) a odhlíží se od jeho primární symbolické úlohy očištné.³⁵ Mohli bychom jmenovat celou řadu symbolických velikonočních úkonů spojených s vejci (s barvami) a jejich symbolickou úlohou spojenou s aktem předávání síly při svěcení žita (koulení vejce po poli, následného zakopání skořápek v rohu tohoto pole či koulení vejce po hřbetě domácích zvířat) a nepřeborné množství úkonů dalších, nebo uvažovat nad širokou škálou magických úkonů během oslav zimního slunovratu, slavenou později především jako Narození Páně.

J. Pastuszak tento vztah interpretuje tak, že na symboly v lidové tradici se musíme dívat ze dvou možných úhlů: na jedné straně jako na tradici, která byla zásadním způsobem ovlivněna křesťanstvím, to vstoupilo do života lidu, do lidové tradice (zejména v zemědělských oblastech), a prolínalo se s veškerými kulturními projevy. Na druhé straně byla však lidová tradice velmi nezávislá, prvotní se pak jevilo spojení člověka se zemí, a celá řada symbolů souvisí právě s tímto přirozeným životem, to znamená porodem, plodností, pokušením; reflektuje se tu všední, existenciální skutečnost. Ovšem dnes již od sebe nemůžeme přesně odlišit symboly, jež byly inspirované Biblií a jež vznikly spontánně v lidovém prostředí. Symboly se totiž váží např. na určité roční období, konkrétní zeměpisné místo, cykličnost práce ap. Do symboliky navíc vstupuje oblast liturgická, náboženská, tudíž symboliku lidovou a biblickou od sebe pak jasně oddělit dnes již nelze.³⁶

Sepětí obou světů můžeme demonstrovat například na úzkém spojení kostela a kroje jako reprezentanta lidového prostředí. Petr Bogatyrev uvádí, že ženy v Bošácké dolině mají 52 zástěr, jež si oblékaly podle toho, jaký ornát si v neděli na mši oblékl kněz. Navíc košile a rukávce nošené do kostela se nesměly prát. Když se ušpinily, odpáraly se výšivky a našily se na rukávce nové.³⁷

Když se nad tímto prolínáním zamyslíme, přikláníme se k vysvětlení, že zakořeněnost těchto symbolů v lidovém prostředí byla tak velká, že se jich lid

35 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská*. Strážnice 2000, s. 197.

36 Autorizovaná výpověď ThLic. Jaroslava Pastuszaka, Th.D., učiněná v Olomouci dne 30. 11. 2006. Uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

37 Bogatyrev, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Turčiansky sv. Martin 1937, s. 7–8. (s využitím studií J. Klvani)

nedokázal vzdát. Pokud jim církev nedokázala konkurovat, bylo jedinou možností tyto zvyky a symboly do křesťanského učení pojmout nebo je aspoň částečně tolerovat.

Také si uvědomme, že často šlo o úkony prosperitní, spojené s obřady např. narození dítěte, zaručující zdar a štěstí; proto je nasnadě, že lid nechtěl „riskovat“ neúspěch v dané záležitosti tím, že by některý z úkonů neučinil nebo obešel. Byla zde i jistá sociální kontrola nad těmito úkony, neboť jim byla přítomna část celé komunity (nebo aspoň např. okruh vdaných žen ap.). Pokud by podle našeho názoru např. žena neprovedla všechny úkony související s první koupelí narozeného dítěte, mající za účel zaručit po celý život zdraví a štěstí, a pokud by potom dítě náhodou zemřelo, viník by pro společnost byla právě matka, která obešla např. vkládání magických předmětů do vody. Velmi dobře tyto úkony můžeme pozorovat např. v šestinedělí nebo v souvislosti s úvodem.³⁸ Tato kontrola a víra v účinek těchto úkonů měla také klíčový vliv na jejich uchovávání. Antonín Václavík k tomu dodává, že bylo k dosahování cílů v úkonu navíc třeba, „aby žádný článek řetězu nebyl vypuštěn, protože by to v představách lidu zmařilo celou pracně vybudovanou ochrannou soustavu. To nám ovšem též osvětluje jejich odolnost.“³⁹ Vytvořila se tak celá magická soustava, každý úkon měl své pořadí, místo a význam, šlo o prvky na sebe navazující, proto nebylo možné některý z nich vynechat.

Důležité pro nás bude uvědomit si při práci a interpretaci symbolů moravské lidové písně, že nejde pouze o symboly z lidového prostředí; musíme se pohybovat v širších kulturních souvislostech a mít na paměti, že se obě „kultury“ (vysoká i nízká) nacházely v těsné blízkosti a jejich spojení nepůsobí rušivě či neorganicky, protože spolu dlouho koexistovaly a rozdíly mezi nimi se tak mohly nivelizovat.

Ve větší míře jsme zde hovořili obecně o symbolech lidového prostředí a nemluvili jsme o symbolech lidové písně. Domníváme se, že toto pojednání bylo důležité z toho důvodu, abychom si uvědomili daný vztah a původ symbolů ve

38 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10.* Strážnice 2000, s. 171–172.

39 Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění.* Praha 1959, s. 73.

zkoumaném materiálu. Symboly lidové písně pak samozřejmě pocházejí z prostředí lidové kultury.

2. 4 Cenzura a autocenzura

V případě původu symbolů bude hrát také velmi důležitou roli cenzura. Víme totiž, že velké množství lidových sběratelů, mezi nimi např. K. J. Erben, písně upravovalo a cenzurovalo. Namísto bude zásadní otázka: S jakými symboly tedy pracujeme? Se symboly autentickými, nebo symboly sběratele?⁴⁰ U K. J. Erbeny⁴¹ se tak opravdu nesetkáme (hlavně v milostných písních) s choulostivějším obratem či formulací. Tuto známou Erbenovu praxi nám potvrzuje i V. Frolec: „Je například známo, že K. J. Erben přímo zasahoval do textů písní a nevhodná slova upravoval nebo nahrazoval jinými.“⁴² (Tato praxe nebyla ovšem ojedinělá a netýkala se pouze písní. Můžeme zmínit známý fakt cenzury a změny znění pohádek, které prováděli bratři Grimmové. Ač propagovali a definovali zásady týkající se správnosti a autenticity zapisování pohádek, sami se dopouštěli velmi výrazných cenzurních a textových zásahů a posunů, viz např. komparace prvního a druhého vydání *Kinder-und Hausmärchen* či *Ölenbergského rukopisu*. V hojně míře látku proti svým vlastním pravidlům zápisu přetvářeli, aby byl lépe vykreslen obraz německé společnosti,⁴³ nebo pohádky překládali z nářečí do němčiny, aby jim čtenáři vůbec rozuměli.⁴⁴)

K velkým zásahům se také uchýlovali sběratelé jako Elias Lönröt či Ludwig Achim von Arnim, kteří dokonce upravovali fabuli – sběratelé v tuto dobu byli

40 V této otázce se Miloslava Hošková (při osobním rozhovoru) přiklání k vysvětlení, že nejsme schopni jasně odpovědět z toho důvodu, že k mnoha písním existují „slušné“ a „neslušné“ verze, přičemž nemáme k dispozici metodu, kterou bychom doložili, které verze jsou starší nebo původnější. Proto s jistotou nemůžeme říci, že jde o vyjádření „lidu“, nebo naopak o vyjádření po cenzurním zásahu.

41 Erben, K. J.: *Prostonárodní české písně a říkadla*. Praha 1937.

42 Frolec, V.: *Prostá krása*. Praha 1984, s. 266.

43 Zipes, J.: *Dreams of a Better Bourgeois Life: The Psychosocial Origins of the Grimm's Tales. In The Brothers Grimm and folktale*. (McGlathery, J. M., Lorbe, R. E., Danialson, L. W.) Illinois 1991.

44 Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 44.

často zároveň básníky a razili spolu s bratry Grimmy teorií, že na zásahy mají právo, protože autorem je lid, ne jedinec.⁴⁵

K cenzurním zásahům do lidových písní nedocházelo jenom u nás, např. William Chappell vydával anglické lidové písně, které také upravoval, aby neobsahovaly vulgární výrazy.⁴⁶

Že je naše otázka po původnosti symbolu relevantní dokládá také to, že se k ní Peter Burke explicitně vyjadřuje v souvislosti s celou lidovou kulturou: „Člověk si nemůže být jist, jestli to, na co se dívá, tam původně skutečně bylo, nebo zda si restaurátor myslel, že tam bylo, nebo že by tam mělo být, nebo že by tam mělo být dnes. A předmětem ‚restaurování‘ nebyly jen texty nebo budovy, ale i slavnosti. Některé přežívající tradiční slavnosti sahaly bez přerušení do středověkých nebo raně novověkých dob, jiné naopak nikoli.“⁴⁷

Domníváme se, že i přesto písně neztrácejí na své kráse, ale chceme-li se studiem lidu a jeho symboliky blíže zabývat, měli bychom si skutečnost cenzury uvědomovat a mít ji stále na paměti. Předmětem našeho studia bude ve větší míře symbolika písní milostných a zájem o to, jaká symbolika se v nich ustálila a používala.

Karel Jaroslav Obrátil považoval sexuální stránku za nedílnou součást života a písní, nelibě nesl tyto cenzurní zásahy, zastával názor, že „sexuální otázka ovládá celý lidský život zrovna tak, jako spánek a pokrm“, na adresu cenzurujících sběratelů pak směřoval výtku, že „opravami setřeli všechn pel původnosti, a píseň se tím stala méněcennou náhražkou originálu a pozbyla lidového významu“.⁴⁸ Těmi, kdo cenzurují, měl na mysli hlavně K. J. Erbena, sám Obrátil se proto soustředil ve svém sběratelském snažení na oblast ostatními opomíjenou.

Ať už budeme uvažovat o cenzuře jakkoliv, asi bychom se měli zeptat, proč k ní docházelo. Jednou z příčin bude snaha sběratelů v obrozenském duchu podat

45 Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 44–45.

46 Tamtéž, s. 45.

47 Tamtéž, s. 45.

48 Obrátil, K. J.: *Kryptadia (Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.) Díl I*. Praha, Litomyšl 1999, s. 10.

obraz venkovského lidu v co nejidealističtější podobě, jako lid slušný a mravný, který je nositelem národních tradic. V tomto případě by samozřejmě písně obscénní či vulgární tento záměr nabořovaly.

Druhým důležitým momentem je pak existence cenzury samé. V habsburské monarchii a pak v Rakousku-Uhersku měl cenzurní úřad velmi dlouhou tradici, s výjimkou zrušení cenzury (a posléze jejím částečným obnovení) za vlády císaře Josefa II. Zhoršení situace v tom ohledu nastává roku 1801, kdy pod vlivem vývoje událostí v revoluční Francii přechází cenzura v monarchii z kompetence římskokatolické církve do kompetence policie. Následuje nové cenzurní opatření z 1. 11. 1810, v jehož § 6 stojí, že „se spisy pro mládež a pro lid, se zábavníky, má se přísně zacházeti. Všecko, co náboženství, *mravnosti*, vážnosti a odvislosti od panujícího domu, nynější vládě atd. zrovna neb okolkem odporuje, má se odstraniti, a spisy ani na rozum ani na srdce neoučinkující, a jen smysly dráždící nemají se povoliti.“⁴⁹ Následuje sdělení, že přestoupení předpisů se bude trestat pokutou 200–500 zl. i tělesnými tresty.⁵⁰

(Doklady o cenzurních zásadách máme i v souvislosti s kramářskými písněmi, v období do konce 18. století docházelo k cenzuře písní duchovní vrchností, biskupy.⁵¹)

Bohužel nevíme, do jaké doby bylo v platnosti nařízení z roku 1810, víme ale, že cenzurní opatření dále po roce 1848 nebyla nijak benevolentní. Proto se domníváme, že písně např. s erotickými výrazy či otevřeně vulgární by nemohly být v oficiálních zpěvnících otištěny. Také jsme toho názoru, že by si jejich publikování např. K. J. Erben jako veřejně známá a uznávaná osobnost nemohl dovolit. Hovořili jsme o období 18. a 19. století, ale tento puritánský cenzurní přístup pak najdeme i ve století 20. Jak uvádí L. Slabák, když ve 40. letech 20. století chtěl Josef Beneš (spolu s P. Pavelčíkem) vydat 40 vybraných písní z Javořiny a Lopeníka, tak se pod ně Beneš jako učitel vůbec nesměl podepsat. První necenzurované písně se tak objevují až v 50., spíše v 60. letech

49 Michl, J. V. J.: *Auplný literaturní létopis čili Obraz slovesnosti*. Praha 1839, s. 11–12

50 Tamtéž, s. 14.

51 Smetana, R.: *Několika větami o českém lidovém zpěvu*. In: Hudební věda a výchova 6. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica. Musica IV 1993, s. 22.

20. století. Kopuncovy *Neslušné písně z Kopanic* vycházejí až v roce 1972.⁵² Tedy vidíme, že první necenzurované písně mohly vyjít až téměř v poslední čtvrtině 20. století.

Setkáváme se tak na jedné s cenzurou oficiální, na druhé straně pak významnou roli hraje autocenzura.

Touto problematikou se zabýval např. R. Smetana, který si kladl otázku, „zda František Sušil, který byl katolickým knězem a sbíral či zapisoval často na farách, subjektivně neovlivnil svým kněžstvím výběr i nabídku zapisovaných písní (...).“⁵³ To je zcela oprávněná úvaha – pokud zpěvák stál před katolickým knězem a autoritou, pravděpodobně se uchyloval jen ke „slušným“ verzím písní, přestože jejich „neslušné“ varianty mohl znát. Ale to podle našeho názoru není problém pouze starých sběrů, ale i sběrů ve 20. století. Pokud teoreticky vyloučíme přímé zásahy sběratele (u novodobějších sběratelů se často setkáme v pasportizaci sběrů s prohlášením, že písně jsou zapsány tak, jak byly zpívány, mnohdy následuje věk zpěváka a údaj o jeho bydlišti) a zajistíme co nejlepší podmínky pro věrohodnost sběru, přesto se s vulgárními či „lechtivými“ obraty nemusíme setkat. (Navíc u zpěváků, v převážné většině starých lidí z vesnice, předpokládáme, že se písně učili od svých předků a ti od svých. K zápisu tedy dochází až nyní, k oficiální cenzuře tak nemohlo dojít.) Vžijeme-li se do zpěvákovy „kůže“, i my bychom asi cítili zodpovědnost, stud a volili bychom „slušnější“ varianty. Navíc, pokud bychom seděli před autoritou a pod zápisem by figurovalo naše jméno, „neslušné“ varianty bychom se rozpakovali zpívat.

L. Slabák také uvádí, že k cenzuře moravských lidových písní docházelo už u těch lidí, kteří písně sběratelům dodávali. To byli převážně venkovští učitelé, kteří na vesnici představovali intelektuální autoritu. Proto už u zpěváků samých nastupovala autocenzura. „Tím pádem už písně, které se dostávaly např. k Bartošovi, Sušilovi, Černíkovi, byly svým způsobem cenzurované.“⁵⁴ Dále

52 Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

53 Smetana, R.: *Několika větami o českém lidovém zpěvu*. In: Hudební věda a výchova 6. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Paedagogica. Musica IV 1993, s. 24.

54 Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

podle L. Slabáka měl i J. Černík cenzurovat tímto způsobem, v jeho zpěvnících „necenzurované obraty“ nenajdeme.

Konkrétní míru cenzury u Černíka bohužel neznáme, ale v úvodu Černíkova zpěvníku *Záleské písně* najdeme velmi cenný postřeh vztahující se k problémům spojeným se sběrem písní. Vyjadřuje se zde explicitně k překážkám, kterým sběratel, ale i zpěvák, musí čelit a které velmi výrazně produkci i zápis písní ovlivňují: „Nálada zpěváků i sběratele, vhodná i nevhodná doba pro zpěv a zápis písní a s ní související práce v domácnostech, na polích a jinde, mládí i stáří zpěváků, jejich vědění a umění, paměť, jejich chuť, nechť nebo i odpor ke zpěvu, různé náhody i štěstí nebo neštěstí, velikost osad i počet obyvatel v jednotlivých vesnicích atd.“⁵⁵

Situaci, kdy zpěvák užívá autocenzury z důvodu obavy nebo bariéry před osobou zapisovatele stojícího mimo lidovou kulturu, mimo tradici, vystihuje Peter Burke (v mnohém podobně jako Černík), když si všimá, že zapisovatel „narušuje zpěv nebo vyprávění, které se snaží zaznamenat. Zpěváci mohou zcela odmítnout vystupovat. Karadžić vzpomínal na obtíže s přesvědčováním srbských žen, aby mu zazpívaly, a vzhledem k tomu, že většina sběratelů byli muži, velká část tradiční ženské kultury se ztratila.“⁵⁶ Peter Burke také upozorňuje na další problém: hodně zpěváků písně zná např. již z rozhlasu nebo již zapsaných sbírek,⁵⁷ proto opět vyvstává otázka, co je tedy autentický výraz či symbol.

Autocenzura tedy hrála velmi důležitou roli a pokládáme ji za jeden z nejdůležitějších faktorů volby výrazů. Vždyť zpěvákovi a autorovi písně (milostné nevyjímaje) šlo také o uměleckou hodnotu písně a vyjádření velmi niterných prožitků.

2. 5 Vytváření nových symbolů a přejímání

Uvažovali jsme o cenzurních a autocenzurních zásadách do textů lidových písní, čímž jsme již částečně začali řešit otázku vytváření nových symbolů. V momentě,

55 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 10.

56 Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 92.

57 Tamtéž, s. 93.

kdy k cenzurnímu zásahu došlo, kdy sběratel nebo zpěvák dospěl k závěru, že nějaký výraz nepoužije či vynechá, je postaven před volbu, jaký výraz zvolí, nebo jde o případ, kdy se přikloní ke známé, ale „slušné“ variantě, ač jich zná více. Jedná se o moment, kdy si sám zpěvák píseň upravuje (tedy volí výrazy, přiklání se k určité variantě), pak hovoříme o jevu nazývaném *genetický superstrát*, přidá-li se ještě subjektivní podání písně již v určité variantě asimilované, hovoříme o *superstrátu reprodukčním*.⁵⁸

Podle L. Slabáka se téměř každý tvůrce nějakým způsobem pokoušel vytvořit vlastní symboly, již v několika autorech vytvořených písních můžeme vysledovat určitou tendenci k vytváření symbolů autorovi vlastních.⁵⁹ S tímto názorem můžeme souhlasit, v písních se může projevit idiolekt každého tvůrce a je samozřejmé, že se autor od autora písně liší ve výběru výrazů pro daný jev. Stejně tak se projeví rozdílná volba výrazů při interpretaci konkrétního symbolu v písni (viz dotazníky). Objeví se zde rozdílná slovní zásoba a rozdílné vnímání téže skutečnosti. To je přirozené.

Také jsme již zmínili situaci, kdy čeští i zahraniční sběratelé materiál cenzurovali a nahrazovali pro ně nepřijatelné výrazy „slušnými“ a spisovnými variantami, tedy vytvářeli novou symboliku. Opět musíme zdůraznit, že je ve většině případů nemožné zjistit, co je „starý“ (původní) a co „nový“ symbol, pokud nemáme k dispozici např. rukopisné originály zápisu sběrů.

Také bereme v úvahu aktivní přístup respondentů k textu, kdy se k němu mohou stavět více tvůrčím způsobem. „Moderní studie o nositelích tradice naznačují, že někteří z nich jsou ‚věrní až neporozumění‘, takže zachovávají fráze, jimž nerozumí, ale jiní se nenechávají ovládnout tradicí, kterou střeží, a pokládají za své právo reinterpetovat ji podle své chuti. V mnoha případech se neučí píseň nebo příběh nazpaměť slovo od slova, ale během každého představení ji přetvářejí, což jim dává velký prostor pro inovaci. Proto, jak to formuloval

58 Hošovský, V.: *U pramenů lidové hudby Slovanů*. Praha 1976, s. 211.

59 Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

americký folklorista Phillips Barry, jsou texty, ale ne text, melodie, nikoli jediná melodie.⁶⁰

Peter Burke dále píše, že je v lidové tvorbě běžné, že se např. nová fráze v baladě nebo nový prvek po čase tomu starému přizpůsobí tvarem, motivem, ale i jinak.⁶¹ Proto je zřejmé, že jejich odlišení je vskutku nesnadné.

Zmiňme další způsob „cesty“ symbolu do písně: jeho přejímání. Jde o proces velmi živý. K přejímání symbolů dochází neustále, i v novodobější tvorbě se přejímají symboly z tvorby starší; Ladislav Slabák uvádí jako příklad budovatelské písně Anežky Gorlové, v nichž Gorlová přejímala některé symboly z lidového prostředí zcela záměrně.⁶²

V minulosti se pak přejímání symbolů dělo hlavně ze sféry obřadní a rituální do písňového světa, do písní o těchto úkonech a obřadech pojednávajících, jak už jsme naznačili. Byly to písně, které přímo doprovázely, komentovaly dění probíhajícího obřadu, dále např. výrazy z přírodního prostředí, na základě metafory, metonymie; velmi častý byl přenos vlastností z přírodního prostředí, např. sličnost květin, vlastnosti zvířat a následné použití v souvislosti s člověkem. Ovšem právě tuto posledně zmiňovanou cestu nemůžeme paušalizovat, to bychom již interpretovali konkrétní symboly v jejich jedinečnosti.

Samozřejmě každý symbol by si zasloužil vlastního výkladu a pojednání, my ovšem budeme nuceni zaměřit se pouze na několik vybraných symbolů.

Nastínili jsme tedy problematiku původu symbolu v písni, úskalí cenzury a několik postřehů, které bychom při studiu moravské lidové písně měli mít na paměti.

60 Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 129.

61 Tamtéž, s. 164.

62 Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

3 ZPĚVNÍKY JOSEFA ČERNÍKA

Za základ zkoumaného písňového materiálu jsme zvolili čtyři Černíkovy zpěvníky.⁶³ Volbu právě tohoto sběratele vysvětlujeme již v úvodu práce, jde o sběratele zaměřujícího svůj zájem do oblasti především východní Moravy (ale doplňuje písňový materiál také písněmi z oblasti Brněnska.) Právě oblast východní Moravy je výjimečná v tom, že zde mnohé obřady a zvyky zůstaly zachovány, někdy aspoň v náznaku, také je zde dosud dosti živá zpěvná kultura. Proto můžeme většinu písní Černíkem zapsaných slyšet v praxi a pozorovat, k jakým změnám v textech došlo, co se již dnes zpívá, co ne. V bakalářské práci jsme se zabývali především zpěvníkem *Po našem!*, který reprezentuje písňovou tvorbu více regionů – v této práci zkoumaný materiál rozšiřujeme na všechny čtyři Černíkovy zpěvníky, abychom mohli pracovat s co možná největším množstvím variant. Pracujeme především s těmito zpěvníky, hovoříme často o symbolech použitých tímto sběratelem, ale je důležité upozornit na fakt, že jde o Černíkem zapsané, nicméně obecně platné symboly. A právě volbou více zpěvníků z více regionů se blížíme obecnější definici tématu naší práce *moravská lidová píseň* (nikoliv jen tedy východní Morava.)

Pracovat budeme v první řadě se zmíněnými zpěvníky, ale, jak už jsme také naznačili v úvodu, na pomoc si vezmeme u písní z Kopanic také zpěvník Pavla Popelky,⁶⁴ především u milostných písní. Právě milostným písním a jejich symbolice se budeme věnovat v největší míře, protože právě zde se setkáme s největší potřebou symbolického vyjádření či náznaku.

V bakalářské práci jsme se zaměřovali hlavně na dva symboly a jejich motivaci, červené jablko a zelený hájíček. Je samozřejmé, že se tato symbolika objevuje

63 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943.

Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska.* Praha 1951.

Černík, J.: *Záleské písně.* Praha 1957.

Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů.* Praha 1908.

64 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané.* Uherský Brod 1995.

také ve všech nově zkoumaných zpěvnících, v magisterské práci se ovšem zaměříme nově na symboliku, již jsme se zevrubně nevěnovali.

3. 1 Symbolika vody a ryb

Voda je v lidové písni jedním z nejvíce frekventovaných výrazů a symbolů. Souvisí to na jedné straně s její důležitostí v životě venkovského lidu, její roli v zemědělství, na druhé straně s jejími magickými funkcemi v lidovém léčitelství a obřadech. Proto se voda vyskytuje v tak široké škále významů. Nejdříve se podíváme na jednotlivé významové okruhy výskytu vody v lidové písni, následně se zaměříme na hledání vysvětlení tohoto užití. Také se ne vždy bude jednat o symbolický význam vody, voda se může vyskytovat v několika kontextech.

Na začátku bychom jen rádi upozornili na skutečnost, že jsme v některých případech ve zkoumaném písňovém materiálu našli i několik desítek dokladů daného významového užití vody v tomtéž kontextu, proto pro přehlednost jako příklad uvádíme jen jeden doklad na vybrané písni.

Voda se v lidových písních může objevovat ve své základní formě, a to jako nápoj, kdy vodu např. podá dívka milému, který je zraněn, aby se napil.⁶⁵ V písních také obvykle muž vyjádřením, že pije vodu, ženě naznačuje fakt, že nepije jenom kořalku, ale také i vodu, a tím ji přesvědčuje o své dobrotě a o tom, že není pyšný, např. v písni Šohajičku, čí si?:⁶⁶

(...)

2. Třebas su chudobný,/ ale su chlap dobrý/ oj, příd'a ke studence,/ napiju sa vody.

65 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 108, píseň Rostú, rostú, rostú).

66 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, píseň č. 166, s. 108. *Záleské písně* jsou jediným zpěvníkem, ve kterém Černík u písní nepoužívá jejich názvu, ale jen číslování. Názvy písní poněkud nepřehledně uvádí až v seznamu na konci zpěvníku, kdy uvede jako název písně vždy její incipit.

Konečně podání vody jako nápoje v písních slouží jako prostředek komunikace a navázání kontaktu mezi dívkou a chlapcem, tedy podle modelu, kdy dívka podává milému, popř. jeho koni, vodu a při tom mají příležitost spolu hovořit:

Co sem sa u dveří nastál⁶⁷

1. Co sem sa u dveří nastál,/ studeněj voděňky naptál,/ nechtělas, má milá státi,/ studeněj voděňky dáti.
2. Dyž ty mňa, má milá, nechceš,/ hledaj si galána, de chceš,/ a já si galánku najdu/ a tobě udělám haňbu.

(...)

Nad březůvkama⁶⁸

1. /: Nad Březůvkama sedí hrdlička,:/ /: napoj mně, milá, mého koníčka.:/
2. /: Já nenapojím, já sa ho bójím,:/ /: raděj, synečku, sena mu hodím.:/

(...)

Zde sice můžeme uvažovat o náznaku milostné komunikace prostřednictvím napojení koně, ale ve všech případech to zcela jednoznačné není.

Voda a její užití v lidové písni také může hrát roli především rytmickou a rýmovou, čímž se tak dobře, i prostřednictvím paralelismů, organicky do celého textu zapojí. Je tomu tak např. v následujících písních:

Přišel si⁶⁹

(...)

2. Na dubě vták,/ pod dubem rak,/ **ve vodě rybička,/ ve Velkéj děvečka,/ tu já bych rád!**

67 Černík, J: *Záleské písně*. Praha 1957, píseň č. 333a, s. 189.

68 Tamtéž, píseň č. 168, s. 108.

69 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 30.

(...)

Vokolo, vokolo⁷⁰

1. Vokolo, vokolo,/ vokolo Líšně **voděnka**,/ prochází, prochází, / prochází se tam **panenka**.
2. Rozlitá, rozlitá,/ rozlitá je dnes voděnka,/ nevěrná, nevěrná, / nevěrná je má panenka.

Předešlým okruhem písní se dostáváme k užití vody v souvislosti s paralelismem. Uvedme píseň Ceče voda:⁷¹

1. Ceče voda skokem/ podla našich oken,/ němóžem jěj zastavic.
2. Galánečka pyšná/ za jiného išla/ němóžem jěj zabráníc.

Tedy přirovnání toku vody k nenávratnosti vztahu s dívkou. Voda zde zosobňuje neustále plynoucí, proudící živel, který je také nestálý, stále se měnící, stejně jako onen vztah.

Voda se v lidových písních dále objevuje jako prostá lokace, např. ve spojení se smrtí, dosti často mladého muže, při některých pracovních úkonech, jakými je např. plavení koní. Nebo do vody skočí mladá dívka, aby se smrtí vyhnula nechtěnému sňatku, velmi často s Turkem. Jde tedy opět o nesymbolické vyjádření. Do této kategorie by také spadala vražda právě narozeného dítěte jeho utopením. Tímto způsobem v písních mladá svobodná žena usmrcuje své novorozeně, aby se neprozradilo, že není panna. Pro demonstraci můžeme uvést píseň

Tatíčku premilý,⁷²

v níž dívka skáče do Dunaje, aby se vyhnula sňatku s Turkem. Ve většině variant prosí svůj doprovod, aby se směla napít vody z řeky, odmítá víno s tím, že je prostého rodu. Když dojde k vodě, skočí do ní. Turek v těchto variantách

70 Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska*. Praha 1951, s. 63.

71 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 81–82.

72 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 299–300.

nevystupuje jako krutý bojovník, dokonce v těchto písních můžeme uslyšet i hlas Turkovy matky, která se diví, proč se dívka zabila, vždyť by se u ní měla dobře. Dívka většinou zdůrazňuje svoji nechuť k Turkovi kvůli jeho pohanství. Také zde můžeme sledovat obecnou nechuť ke všemu cizímu.⁷³

Ke smrti utonutím při plavení koní dochází pak v písni Brodí Janko koně.⁷⁴

Zde se setkáme s několika variantami, buď prostým konstatováním, že se Janko při plavení koní utopil, nebo může být zmíněno více okolností, např. jak Janka jeho milá s pomocí rybářů loví z vody.

Konečně uveďme také dosti častý výskyt utopení novorozeněte, např. ve variantách balady Stála Kačenka.⁷⁵

V těchto variantách hází matka své nechtěné dítě do vody, aby se na ni neprozradila její pohlavní nezachovalost:

3. Choj ty, synku, dolu vodú, / a já ešče pannú budu.

I v této písni ale brzy přichází trest, protože je při vraždě svého dítěte matka někým pozorována. Zmíněný obraz může být různě obměňován, např. výjevem, kdy zástupci světské soudní moci prohlížejí i ostatní dívky a hledají vinici, nebo pasáží, kdy dítě s matkou hovoří a prosí ji, aby ho nezabíjela.

Vodu zde zpravidla nijak symbolicky nehodnotíme, ovšem můžeme si povšimnout skutečnosti, že dítě hned po svém narození mluví. Nejde o jev ve folkloru tolik netypický, můžeme si ho všimnout např. v pohádkách. Jak uvádí V. J. Propp, hrdina může po narození velmi rychle růst nebo hned po narození promluví.⁷⁶

Abychom byli v přehledu možných významových okruhů vody v lidové písni důslední, musíme zmínit písně, v nichž je voda prostředkem magie. Právě v této rovině se začínáme blížit symbolickému významu vody v písních. Jako příklad

73 P. Burke také hovoří o tom, že v lidové kultuře raného novověku vystupují jako zosobnění největších zrádců a právě cizáků Turci, Židé a čarodějnice. (Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 184.)

74 Tamtéž, s. 305.

75 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 134.

76 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 233.

můžeme uvést píseň Hanulienka, Hana:⁷⁷

1./: Hanulienka, Hana,./ /: hdze's tu vodu brala? :/

2./: Veru ta voděnka:/ /: čarovaná bola.:/

3./: A já som sa dzieval,./ /: čos ju čarovala: :/

4./: Sedem otčenaší:/ /: nad ňu's vyčítala, :/

5./: Veru ta voděnka:/ /: čarovaná bola.:/

Blíže o této oblasti významu vody pojednáme později.

Další kategorií významu, v níž se s vodou setkáme, bude voda jako prostředek vyjádření zániku panenské a panické poctivosti, půjde o obraty, kdy je vínek unášen plynoucí vodou, kdy je poctivost unášena do nenávratna. Po vodě mohou být dále posílány další předměty, jako dopisy, milostné vzkazy apod., nebo je vodou odnášeno vše, co se již nikdy nevrátí, jako např. ostříhané vlasy milého odvedeného na vojnu – nenavrátil se tedy jeho svoboda.

Zmíňme jako příklad písně *Bodaj sa prepadla*,⁷⁸ kdy voda odnáší zmíněné ostříhané vlasy, nebo píseň *Pošlem ci, milá*,⁷⁹ v níž je voda poslem vzkazu.

Dostáváme se ještě blíže k symbolickému použití vody, především v souvislosti s vyjádřením dívčí poctivosti. K významu vody jako prostředníka odplynutí panenského vínků do nenávratna přiřadíme písně, ve kterých se zpívá o tom, že dívka jde pro vodu a přijde o poctivost. Právě v této kategorii bychom mohli hovořit o desítkách příkladů výskytu. Uvedme jako příklad píseň *Čo sa stalo v brezovskej dolině*.⁸⁰

Zpívá se zde o tom, že v brezovské dolině šlo dívka o půlnoci, o jedné hodině pro studenou vodu a ztratilo zde svoji slobodu, tedy počestnost.

77 Černík, J: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 76.

78 Tamtéž, s. 66.

79 Tamtéž, s. 121–122.

80 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 79.

Ve variantách se můžeme setkat s tím, že dívka vodu bere ve studni, na potoce, dokonce v jezeru, vždy ale přijde o svoji počestnost. Abychom se dostali k vysvětlení výskytu vody právě v tomto kontextu, bude potřeba uvést další významový okruh.

Je to použití vody jako nápoje, ovšem s tím rozdílem, že je vždy dívka tou osobou, která pije vodu, a následně ztratí poctivost nebo počne. Uvedme píseň *Keď sem išel pres horu*.⁸¹ Milý hovoří o tom, že šel přes les, kde našel kámen mramorový, zpod kterého vyvěrá voda, chce po milé, ať se jí napije. Ta tak učiní, chutná jí, milému říká, že to brzo pozná. A v poslední sloce se zpívá:

9. /: A za devět měsíců :/, / ej, skala zaduněla.

Tedy porodila dítě.

Zde musíme poznamenat, že se v této písni celkem neobvykle pro lidovou píseň hovoří explicitně o době těhotenství, tedy devíti měsících. Co se zde ale také velmi jasně uvádí, je spojení mezi vodou a početím. Voda se zde přímo vyskytuje jako prostředek vedoucí k početí. Dostali jsme se tudíž k jednomu z nejvýznamnějších symbolických významů vody. V některých písních nemusí jít ovšem jen o samu vodu, ale může se tak díť prostřednictvím ryby nebo červíčka z vody. Pro názornost uvedeme celé znění písní.

Cos, má milá⁸²

1. Cos, má milá, cos to zedla,/ dyzs na obě líčka zbledla?/ Zedla sem, synečku, tu rybičku z moře,/ kdo mně v tom bolení velikém, pomože?
2. Nebyla to z mořa ryba, /byla to příčina jiná:/ Malunkú chvílenku se synečkem spala,/ z toho to bolení veliké dostala.

Doplňme ještě píseň *Išlo dzjevča pres horu*:⁸³

81 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 71.

82 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, píseň č. 166, s. 113.

1. Išlo dzjevča pres horu,/ pres horu zelenú,/ stúpilo tam na skalú,/ na skalú studenú.
2. Pod tú skalú studnička,/ pije z nej Anička,/ prvý raz sa napila,/ červíčka vypila.
3. Druhý raz sa napila,/ barvu premenila,/ trecí raz sa napila,/ dušičku puscila.

Výše jsme si tedy naznačili několik okruhů a kontextů, v nichž se voda v písních vyskytuje. Nejvíce nás samozřejmě bude zajímat důvod výskytu vody v těchto významech. Nejdříve se podívejme na symbolický význam vody jako prostředku početí, o kterém jsme hovořili výše.

Přečteme-li si pozorně texty těchto písní, měli bychom být schopni dát do určité souvislosti podobnost životodárnosti vody a vznik nového života v ženě, ale možná bychom váhali nad úlohou ryby v těchto písních.

V. J. Propp danou problematiku zázračného početí vysvětluje na materiálu ruských pohádek; jsme ovšem toho názoru, že obdobné mechanismy, které najdeme v pohádce, fungují také v písni, a to i v lidové písni moravské, či v jiných folklorních žánrech. V. J. Propp uvádí, že „řada důvodů vede k závěru, že úloha muže při početí nebyla lidem vždy jasná. Za toho, kdo tvoří nová pokolení, byla pokládána pouze žena.“⁸⁴ Proto se v písních také vždy zpívá především o dívce. Propp dále svou myšlenku zázračného početí rozvíjí „Oplodňující působení vody na celou přírodu nemohlo zůstat nepovšimnuto. Voda živí, oživuje, dává kvést květům a bujet travám, je zřídlem života. Po vypití vody se tak může objevit nový život i v člověku.(...)“⁸⁵ Následně ale početí nemusí být vyvoláno jenom vodou, může se tak stát prostřednictvím drobného vodního živočicha, např. červa nebo ryby. Stává se, že voda ustupuje do pozadí a prvotní je živočich, např. se pije voda, ve které je červík.⁸⁶ Setkáváme se zde tedy nejen s dobrým příkladem toho, že symbolika užitá v cizím folkloru může mít obecnou platnost, ale také můžeme

83 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 325.

84 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 205.

85 Tamtéž, s. 211.

86 Tamtéž, s. 211.

hovořit o velmi starých kořenech takovýchto představ. Ryba totiž bývá chápána jako totemický předek, počátek všeho, tedy i života. I mrtví se měli prostřednictvím ryby vracet zpět na svět – když byla tato ryba sněžena, následně došlo ke zrodu nového dítěte.

Tento názor o představě přítomnosti předků mezi živými i v Čechách potvrzuje také Augustin Žalud: „(...) lid věřil v osobní život po smrti, a proto uctíval i předky, kteří snad u všech národů byli prvními a původními strážci a ochránci domu (...).“⁸⁷

Symbol ryby jako prostředek k vyjádření početí chápeme především ve spojitosti s její plodností.⁸⁸

Setkáváme se s projevy imitativní magie, jako tomu bylo v případě podobného zázračného početí, konzumací plodů, především ze stromů, které měly velké množství těchto plodů, aby tak jejich plodivá síla přešla po jejich konzumaci ženami na ženy samé.⁸⁹ Tyto úkony se také hojně reflektují v moravské lidové písni, např. když Janíček nutí Aničku jíst žaludy v zeleném hájíčku⁹⁰ v písni V tom zeleném hájíčku. (O provázanosti symboliky plodnosti v přírodě a u člověka – tentokrát v opačném směru – svědčí také lidové zvyky a obyčeje, např. ten, kdy první ovoce z mladého stromku měla trhat těhotná žena nebo ta, jež porodila hodně živých dětí, aby tento stromek dával v budoucnu dobrou úrodu.⁹¹)

U ryb nacházíme stejnou motivaci použití. Stejně jak byly stromy vnímány za dárce plodu, je tomu tak i u ryb s množstvím jiker.

Podle V. J. Proppa ale ryba hraje roli nikoliv mateřského, ale otcovského principu, a to vzhledem k jejímu falickému charakteru. Někdy se muž může přímo v rybu

87 Žalud, A.: *Česká vesnice. Život našich předků, poměry hospodářské a sociální. Jejich slavnosti a obyčeje. Byt, stavby a zařízení. Umění lidové*. Praha 1919, s. 91–92.

88 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 224–227.

89 Tamtéž, s. 208–210.

90 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 15.

91 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10*. Strážnice 2000, s. 208.

proměnit a ženu oplodnit.⁹²

Dokladem tohoto významu by byla píseň Nad vodú vták,⁹³ kde se v první sloce zpívá:

1. /: Nad vodú vták,/ pod vodú rak, :/ **pod vodú rybička,/ chyc mi ju, Hanička,/** pójdzeme spat.

Uvažovaný výklad daného symbolu potvrzuje i D. Fontana, kdy symbol ryby vykládá jako zosobnění plodnosti a životodárnosti.⁹⁴

Vraťme se ale k písni Išlo dzjevča pres horu – ve třetí sloce se zpívá, že se dívka potřetí napila a vypustila duši, tedy zemřela. Daný obraz se může podle našeho názoru vysvětlovat několika způsoby. Domníváme se, že právě poslední sloka může daný text a význam vypítí červíčka, tedy početí, objasnit. Z prvních dvou slok víme, že dívka po pozření červíčka počala, ve třetí sloce ztrácí barvu, což se v lidových písních obecně vykládá jako ztráta poctivosti, opět potvrzení početí. Fakt, že dívka na konci písně vypustí duši, bychom na jedné straně mohli vysvětlit jako její opravdový skon, jako porod dítěte, ale také jako obrazné vyjádření skonu panny, umírá jako panna, na druhé straně se rodí jako žena. V písni Morava, Morava⁹⁵ se zpívá:

(...)

Kedz sa šohaj žení,/ jako by sa topil,/ jako by pjéřečko/ do vody zahodzil.

Kedz sa dzjevča vydá/ jako by umrelo,/ jako by jakživa/ panenku něbolo.

Zde se přímo přirovnává vdaný stav, tedy zosobnění ztráty panenství, ke smrti, proto bychom mohli smrt panny v předešlé písni interpretovat jenom jako smrt panny, ne smrt skutečnou. Dívka se sice nevdává, ale bude matkou, tudíž jako panna zemře také. S obdobným vysvětlením užití černé barvy na svatebním kroji

92 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 227–228.

93 Černík, J: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 32.

94 Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Praha, Litomyšl 1994, s. 88.

95 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 309.

se můžeme např. setkat u krojů chodských nevěst z Postřekova. Nevěsty zde oblékají černý svatební kabátek na důkaz smutku nad ztrátou svobody.⁹⁶

Danou spojitost voda, ryba a početí můžeme také vysledovat přímo v lidové kultuře. Karel Fojtík uvádí, že se například v oblasti východní Moravy malým dětem vysvětloval příchod jejich sourozenců na svět tak, že je porodní babička vylovila v rybníce či potoce.⁹⁷

Tato představa pak může podporovat a dokladovat tradované vnímání spojitosti dítěte a ryby. Můžeme se ovšem jen dohadovat, do jaké míry hrál svoji roli např. fakt, že se dítě v matčině děloze skutečně nachází v plodové vodě (jako ryba) a zda lidé ve vnímání početí zohledňovali svoji odpozorovanou zkušenost.

Nesporným faktem ale zůstává, že mezi lidem bylo povědomí o plodivé síle vody velmi rozšířeno a vodu si s novým životem spojovali. Tak se dostáváme k interpretaci významového okruhu, kdy dívka nabírá vodu či jde do studánky pro vodu a ztratí svoji počestnost. V tomto případě bychom zase spatřovali úzkou spojitost s významem vody a její plodivé síly, ovšem v obecnějším významu, v širším slova smyslu. Ale opět bychom se přiklonili k interpretaci, že dívka jde pro vodu, tedy přeneseně podle Fontany pro „prostředek probouzející plodivou sílu, sexuální energii“. Ve všech případech nemusí jít nutně o početí, ale jen o pohlavní sblížení, které ovšem s plodivou silou souvisí. V případě, kdy dívka vínek posílá po vodě, jde o moment zdůraznění odnášení do nenávratna, uplynutí. D. Fontana také řeku interpretuje jako jeden ze symbolů toku času.⁹⁸ Dále zde můžeme odkázat na pozadí tohoto obrazu, že je opět prostředkem odnášení *voda se svou plodivou silou*.

(Motiv braní vody ze studny může být také interpretován s ohledem na skutečnost, že studna či kašna bývala místem, kde se lidé setkávali – tedy i dívky s chlapci.)

96 Baran, L., Staňková, J.: *České a slovenské kroje*. Praha 2004, s. 26.

97 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10*. Strážnice 2000, s. 168.

98 Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Praha, Litomyšl 1994, s. 112. Fontana nás utvrzuje v našem směru interpretací vody, kdy v obecné rovině, nikoliv v rovině lidové kultury pití vody interpretuje jako symbol prapůvodní tekutiny, zosobňující život (nový?) a čistotu. (Tamtéž, s. 106.)

Dalším okruhem symbolického použití vody je čarování s vodou a prostřednictvím vody.

„Ze všech prostředků, kterým byla přisuzována zvláštní moc, objevují se v lidové ornamentice zřetelně strom, voda, slunce, blesk (...).“⁹⁹ Očistná moc vody byla dokonce tak silná, že očišťovala i oheň a slunce.¹⁰⁰ Voda měla skutečně v lidové kultuře zásadní postavení a tato pozice má velmi silné kořeny již v pohanské kultuře. Antonín Václavík dokonce soudí, že některé praktiky mohou být pozůstatkem praktik šamanských.¹⁰¹ Od 5. stol. n. l. křesťanská církev zakazovala uctívat stromy, vodu, prameny ap.¹⁰² Že tyto zvyky v lidových obřadech přetrvaly po dlouhá staletí, je zcela zřejmé.¹⁰³

A. Václavík dále konstatuje, že se voda objevuje „jako prostředek lidového obřadnictví téměř ve všech výročních obyčejích i rodinných obyčejích (...)“.¹⁰⁴

Voda se používala pro svoji očištnou funkci, měla tu moc, že odplavovala zlo a zlé síly. S magií vody se setkáváme např. při první koupeli dítěte a vyhazováním předmětů do vody, které mají zajistit po celý život dítěte zdar lidského počínání. Je to také rituální koupání a očišťování v době Velikonoc (na Velikonoční pondělí se v mnoha regionech setkáme se zvykem polévat dívky vodou) nebo jsou to úkony pohřební – omývání mrtvého aj.¹⁰⁵ Voda se ovšem také vyskytuje v úkonech spojených často s věštěním budoucnosti nebo s magií lásky. Užívalo se především vody, která musela být „čistá“, proto se v obřadech vyhledávala voda, jíž se říkalo „rážná, prúdná, prúdná či prúdnice“.¹⁰⁶ Aby byl zaručen zdar daného úkonu, musela se voda navíc nabírat po proudu. (Všimněme si, že v případě symboliky vody jako prostředku odnášení vínu jde také vždy o vodu

99 Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959, s. 135.

100 Tamtéž, s. 127.

101 Tamtéž, s. 88.

102 Tamtéž, s. 126.

103 Na tomto místě musíme znovu citovat slova Františka Bartoše: „Základním rysem našeho lidu jest opravdová, nelíčená, srdečná zbožnost, (...) ale všechny stopy slovanského pohanství, *zvláště božského uctívání přírody*, nevymizely z lidu posud a patrný jsou v hojných pověrách, starobylých obřadech a písních obřadních, které se zpívají, nebo do nedávna ještě zpívaly, na Neděli smrtnou (Morana, Vesna), o Letnicích, ve žně aj., jakož i v řeči lidu. Tak slyšeti posud v některých krajinách: Pro bohy! pro božstva! jakožto výrazy úleku nebo podivu a „na ty bohy“, což znamená tolik co „na štěstí“.“ (Bartoš, F.: *Deset rozprav lidopisných*. Olomouc 1906, s. 18.)

104 Václavík, A.: tamtéž, Praha 1959, s. 119.

105 Tamtéž, s. 123–126.

106 Tamtéž, s. 119.

proudící.)

Kromě toho hrálo svoji roli to, kdy se voda nabírá, zvláštní moc měla např. voda nabíraná na Velký pátek. Voda byla také chápána jako účinný prostředek proti démonům a čarodějnicím.¹⁰⁷ Významnou roli měla voda při rituálech kolem Letnic, vodou se např. poléval hospodář, aby si tak zajistil na celý rok čerstvost a bdělost.¹⁰⁸ V. J. Propp v souvislosti s imitativní magií hovoří o zvycích čarování s prameny a studněmi.¹⁰⁹ (Jsme svědky hojného prolínání jednotlivých symbolů a významů. Nejenže zde pozorujeme rovinu čarování s vodou, ale také si musíme povšimnout již zmíněné symboliky pramenu či studny, jak jsme naznačili výše v případě početí. V souvislosti se studnami bývá zdůrazňován právě ženský rod a skutečnost, že prameny a studny uzdravovat nebo splňovat přání.¹¹⁰)

Úkonů prováděných s vodou bychom mohli uvést celou řadu. Chceme jenom naznačit lidovou úctu k vodě a jejím výjimečným schopnostem. V odborné literatuře je popsáno mnoho úkonů a obyčejů, kterých se v lidové kultuře užívalo, s jejich dokladem se samozřejmě setkáváme právě v písních. Když se vrátíme k písni Hanulienka, Hana a k výjevu, kdy dívka nad vodou čarovala, v našem případě odříkáním otčenášů, je to jenom doklad této lidové víry a praxe. S vodou se mohlo čarovat na jedné straně použitím magie, tedy odříkaných formulí, užitím konkrétních postupů, použitím bylin ap. Mohla se takto přivolávat láska nebo zjišťovat budoucnost. Na druhé straně se ale velké vážnosti těšila také voda svěcená, nad kterou se též mohly pronášet modlitby.¹¹¹

Tak si Hana v uvedené písni pravděpodobně chtěla zajistit zdar svého konání, ovšem zda v oblasti přičarování lásky, to se můžeme jenom dohadovat.

Dále jsme hovořili o vodě v souvislosti se smrtí. Můžeme zde uvažovat o několika významech. Na jedné straně jsou to významy nesymbolické, kdy jde o popis nešťastné události. Na straně druhé se v několika písních setkáme s výjevem, kdy

107 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada*, sv. 10. Strážnice 2000, s. 213.

108 Tamtéž, s. 202.

109 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 212.

110 Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Praha – Litomyšl 1994, s. 112.

111 Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959, s. 124.

milý převáží milou na lodičce a zabije ji. V tomto případě bychom mohli uvažovat o určitém vztahu motivu v písni s představou převozu na druhý břeh, tedy symbolické rovině smrti. V tomto významu by naši úvahu potvrzoval D. Fontana, který symbol lodi nebo voru vykládá jako zosobnění bezpečné přepravy na druhý břeh.¹¹²

(Pro úplnost je potřeba dodat, že se ryba v lidové písni vyskytuje i v jiných významech, např. jako součást přirovnání, plyne si volně po svobodě, nebo se může objevit jako posel milostného vzkazu. Také se za rybu vydává had, kterým sestra otráví svého bratra, aby se jej zbavila a mohla odejít z domu, jak je tomu v písni Šla Anička do hájíčka.¹¹³)

3. 2 Symbolika pole

Práce se symbolikou pole se bude v několika bodech do jisté míry lišit od práce s jinými symboly. Příčinou bude absence většího užití tohoto symbolu i v jiných symbolických soustavách, také v lidových písních se nebude vyskytovat s tolika možnými významy jako jiné symboly. Nejde ani o symbol hojně frekventovaný. Konečně budeme muset pracovat především s doklady z písňového materiálu a jen na několika místech odkázat k lidové kultuře a užití symbolu v praxi. Přesto se u symbolu pole zastavíme, protože právě u tohoto symbolu můžeme velmi dobře pozorovat, jak byla zemědělská kultura pro lid a jeho vnímání skutečnosti determinující.

Pole se v lidové písni objevuje v několika významech, u tohoto symbolu bude kladen obzvláště silný důraz na kontext. Může jít o nesymbolické vyjádření, např. v písních pracovních, kde se jedná o význam ve smyslu „úrodná země“. Dále budeme hovořit o užití symbolu pole z důvodu rytmického, v písních se opakuje omezené množství výrazů a deminutiv, především v úvodu písní, nebo může jít o význam symbolický, kdy symbol pole interpretujeme jako symbol plodnosti. Pole může být symbolem dívčího klína či pohlavního sblížení, setkáme se také s analogií zemědělských prací (orání, sečení žita) a sexuálního kontextu.

112 Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Praha, Litomyšl 1994, s. 112.

113 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 214–215.

Podívejme se konkrétně na jednotlivé významové okruhy užití jmenovaného symbolu.

Již jsme předeslali, že jedním z významových okruhů užití pole v lidové písni je význam *pole jako úrodná země*, kterou lidé obdělávají. Práce na poli představuje důležitou součást jejich každodenního života, např. v této svatební písni, kdy návrat k práci na poli představuje návrat ke všedním povinnostem po svatebním veselí:

Ej, nebude nám dycky¹¹⁴

Ej, nebude nám dycky tak,/ nějde pořád svadbovat,/ zítra budem orat, kopat,/ zas nám budú ptáčci hrát.

Velké množství dokladů bychom mohli hledat především v písních pracovních, v písních věnovaných dožínkám ap.

Pole představovalo důležitou součást života lidu, víme, že i mnoho sňatků bylo sjednáváno právě kvůli polnostem a bohaté půdě; pole dávalo chléb a lidé si půdy vážili, proto se v písních hojně vyskytuje.

Pole se v lidových písních uplatňuje také jako součást formy ustáleného začátku, jako úvod do děje, potřebná lokace celého příběhu. (Odkázat zde můžeme např. na obdobná slovní spojení jako *v zeleném hájíčku*, *na zeleném trávníčku*, *u voděnky* apod.)

Např. v písni *V širém poli na roli*:¹¹⁵

1./: V širém poli na roli:/ / zatočil sa švarný šohaj na vraném koni.

(...)

V dalších slokách se hovoří o falešném milování, proto by zde mohlo dojít k interpretaci pole snad i ve spojitosti s milostnou tematikou; my soudíme, že se

114 Černík, J: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 94.

115 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 115.

jedná pouze o uvedení do děje (i když v jiných, milostných kontextech svoji roli sehrává i onen kůň).

Ustálené začátky písní, tzv. *formule*, ale nejsou tak vzácné, tyto opakující se formulace se mohou objevovat i na jiných místech v textu, nejenom na začátku. Peter Burke píše o pravidelném, opakujícím se spojení adjektiva a substantiva, především na začátku se formule uvádějí právě pro zmiňované určení času a místa. Také „podobně existují časté závěrečné fráze v podobě popisu rostlin nebo stromů (...).“¹¹⁶

K uvedení děje v souvislosti se zemědělskými pracemi dochází rovněž v jiných folklorních žánrech, jako např. v pohádkách, kdy se orba a setba obvykle odvíjejí na začátku vyprávění.¹¹⁷

V našem případě se setkáváme se spojením adjektiva širý a substantiva pole. Musíme si ale uvědomit, že výraz pole nemusí znamenat jen pole ve smyslu „obdělávaná půda“, ale v písních se vyskytuje ve velké míře jako pole *bitevní*; když milý odchází do pole, odchází na vojnu, do války.¹¹⁸ Tyto významy záměrně ponecháváme stranou, protože většinou o symbolické vyjádření nejde.

Když ovšem pracujeme i s nesymbolickým vyjádřením výrazu pole (ve významu úrodná zemědělská půda), sledujeme tím vztah právě k *symbolickému* vyjádření pole (analogie úrodná půda) v lidových písních v první řadě s milostnou konotací. Činíme tak zcela záměrně a sledujeme linii vývoje výrazu pole v tomto významu.

Vraťme se ještě k výše uvedené písni. Slovní spojení *širé pole* by sice odkazovalo na pole bitevní, ovšem informace, že šlo rovněž o roli, je zásadní a my o významu vojenském neuvažujeme.

Do zmiňovaného okruhu formulí a ustálených začátků ještě zařadíme rýmové hledisko užití termínu *pole, role*. U oslovených neživých věcí se často

116 Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 144.

117 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 155.

118 Ve významu bitevní pole – podle způsobu vedení bitvy na rovině, např. písně

Ta hradištská brána (Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 173) nebo

Vojáčku, vojáčku, smutná služba tvoja: (Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 174):

Vojáčku, vojáčku, smutná služba tvoja, / :dyž ty mosíš mašírovat: / / do širého pola.

setkáváme s jejich deminutivy. Důležitou roli zde hraje úzus ustálenosti poetismů v lidové písni. Ty se ovšem mohou vyskytnout právě jen v písni, ne v mluvě,¹¹⁹ lidé tak vyjadřují i k věcem každodenní povahy svůj vřelý vztah.

V lidových písních se objeví nejen pole, ale samozřejmě také plodiny, které na poli rostou. Texty takových písní jsou rýmově velmi nápadité, jako příklad uveďme písně

Do konca, rolíčko, do konca¹²⁰

1. Do konca, *rolíčko*, *do konca*,/ peče nám hospodyň *baranca*;/ jakého, takého,/ našla ho na cestě zdechlého.

(...)

Ej, žito, žito, zelené žito¹²¹

1. Ej, žito, žito,/ zelené žito,/ /: pod'me, má milá,/ zežneme my ho.:/

2. Ej, reža, reža,/ zelená reža,/ /: pod'me, má milá,/ zežnem ju leža.:/

3. Ej, oves, oves,/ zelený oves, / /: pod'me, má milá,/ zežnem ho dnes.:/

4. Ej, čučka, čučka,/ zelená čučka,/ /: kerá je to ta/ malá děvčička? :/

5. Ej, vika, vika,/ zelená vika, / /: kerá je to ta/ dívka veliká? :/

Prostřednictvím této písně a její rýmové hravosti se dostáváme k symbolice pole a jeho milostným konotacím. Píseň naznačuje určitý vztah, analogii zemědělských prací a milostných aktivit, např. svou druhou slokou, kde se přímo hovoří o tom, že budou *zžínat vleže*.

Pole, popř. plodiny na něm rostoucí, jak bylo zmíněno již výše, v tomto

119 Eisner, P.: *Malované děti*. Praha 1949, s. 159.

120 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 55.

121 Tamtéž, s. 53.

významovém okruhu znamenají dívčí klín, sám pohlavní styk, plodnost.

Obdobně milostnou tematiku zpracovává píseň *Ej, žito, žito, žito zelené*:¹²²

1. Ej, žito, žito,/ žito zelené,/ zžínalo by sa/ při mladěj ženě/ velice.
2. Ej, žito, žito,/ oves, pohanka,/ ošidila mňa/ moja galánka/ a já ju.
3. Ošidila mňa,/ a já ju více,/ bude banovat/ štyry měsíce/ velice.
4. Dyckys ně pravil,/ že si ňa vezneš,/ až pod hájíčkem/ žitečko zežneš/
zelené.
5. Žitečko zežáls,/ aj si ho zežráls,/ a mňa přesmutnú,/ přeci mňa
neváls,/ přeškoda!

Setkáváme se zde s dosti explicitním vyjádřením, že by se žitko dobře zžínalo při mladěj ženě, tedy s ní. Závěrečné sloky pak lze interpretovat jako chlapcovu podmínku, že se s dívkou intimně sblíží (zežne žito), následně si ji vezme za ženu. Ke sblížení došlo, jenom chlapec svůj slib nesplnil.

Náš výklad o významech zemědělských plodin potvrzuje Primus Sobotka, který ve své práci uvádí, že žito se vztahuje k obrazům děvčat, „která byl již někdo pomiloval.“¹²³ (Žito se dále používalo při věštách majících odpovědět, kdo bude dívčiným manželem, dále se ho užívalo jako prostředku k léčení.) Oves P. Sobotka vykládá jako symbol mužské lásky, oznam dospělého junáka, který již může chodit za děvčaty, popřípadě se oženit, a „kositi oves znamená asi tolik, co ‚milovati‘.“¹²⁴ Sobotka dále zmiňuje zvyk Malorusů posypávat novomanžele, především ženicha, ovšem, tento obřad má s největší pravděpodobností prosperitní význam.¹²⁵ Pšenice je symbolem panny, zvláště nevěsty. Čas na sečení pšenice má vyjadřovat dívku na vdávání. Také je zmiňován zvyk z maloruských

122 Černík, J: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 196.

123 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 307.

124 Tamtéž, s. 309.

125 Tamtéž, s. 309.

svateb házet po nevěstě pšenici, aby se podpořila její plodnost.¹²⁶ V případě lnu jde o rostlinu spojenou se ženami, které ho obdělávaly a vyráběly z něho šaty, vyjadřuje také symboliku lásky, např. bývá používán při obřadech majících dívce odpovědět na to, jaký muž se jí dostane za manžela.¹²⁷

Tyto významy plodin úzce souvisí se symbolem pole, s jehož významem se prolínají.

Na začátku jsme uvedli, že při práci se symbolem pole budeme vycházet především z písňového materiálu samého, proto se podívejme na další písně:

Holianský próti¹²⁸

1. Holianský próti/ mý srdéčko rmóti,/ židenský vořeší/ mý srdéčko těší.
2. Holianský pole/ samé kopec, zmole,/ po něm se prochází/ potěšení moje.
3. Holianský pole/ hebe radš nebelo,/ habe mý srdečko/ po něm netožilo.

Pole se v tomto kontextu vyskytuje jako něco, co milého láká, po čem touží, buď v rovině abstraktní, kdy touží po děvčeti, nebo v rovině symbolické, ale více konkrétní, kdy touží po dívčině klínu. Chlapec uvažuje nad tím, že by bylo lépe, kdyby toto pokušení raději nebylo vůbec, když je pro něho lákající a současně nedostupné.

Podobného obsahu je také píseň Vyškovské dzievčence:¹²⁹

Vyškovská poljana/ na drobno zoraná,/ zorali ju chlapani,/ chodzja za dzievčenci.

Ve variantě Žitkovská poljana se setkáme dokonce ještě s více explicitním

126 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice.* Praha 1879, s. 304–305.

127 Tamtéž, s. 266–268.

128 Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska.* Praha 1951, s. 31.

129 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů.* Praha 1908, s. 159–160.

vyjádřením:

Žitkovská poljana¹³⁰

Žitkovská poljana/ na drobno zoraná,/ zorali ju chlapci/ do bielého rána.

Poljanou zde samozřejmě rozumíme pole. Milostný, až erotický charakter písni především vysvítá v posledně uvedené variantě, kdy se oráním do bílého rána nemyslí zemědělské práce, ale to, že chlapci zůstali u děvčat na noc. Pole tedy může vystupovat jako obecnější vyjádření náklonnosti mezi dívkou a chlapcem, jako prostor pro jejich vyjádření milostného citu, ale také může jít o zašifrované vyjádření pohlavního sblížení a dívčího klína. Opět bychom mohli odkazovat v tomto významovém kontextu na řadu písní.

Ať už se budeme zabývat nesymbolickými, či ryze symbolickými významy výrazu pole, vždy budeme moci sledovat určitý společný rys těchto významů. Půjde především o plodnost; u půdy nás zajímá její nejcharakterističtější rys, úrodnost, její schopnost dát lidem obživu. Stejně tak u milostných významů dívčí klín představuje symbol plodnosti – připomeňme verše básníka Fráni Šrámka „muž má touhu rozsévače, žena má úrodný klín...“¹³¹

U symbolů vody a plodů jsme hovořili o imitativní či prosperitní magii, jejímž účelem bylo přenést plodivou sílu přírody také na člověka. V případě pole se příliš od tohoto výkladu neodchýlíme. Spojení přírody, její plodivé síly a vnímání plodnosti u lidí spolu úzce souvisí. Do motivace volby výrazů a přirovnání se vždy promítá vidění světa a chápání reality, proto pro převážně zemědělskou společnost je pole synonymem plodnosti a úrodnosti. V lidových písních se velmi často užívá přirovnání, paralelismu, bude tedy nasnadě, že se lidská sexualita bude vyjadřovat právě tímto vztahem. (Pokud ale připustíme, že se tyto symboly v lidových písních mohly objevit v důsledku cenzurních zásahů sběratelů, kteří takto nahradili vulgárnější či „peprnější“ výrazy, stejně se od výkladu symbolu pole ve významu symboliky plodnosti příliš neodchýlíme. Vypovídalo by to o tom, že lid je schopen tomuto symbolu či nahrazení rozumět a správně ho

130 Černík, J: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 74.

131 Šrámek, F.: *Básně*. Praha 1934, s. 53.

interpretovat, že bude píseň i takto po úpravě přijata, protože vztah: úrodné pole – úrodný klín není nijak neprůhledný.)

O významu a důležitosti zajištění plodnosti v lidové kultuře bychom mohli hovořit dlouze. Velmi bohatou symboliku najdeme především ve svatebních obyčejích, které přímo mají přinést snoubencům plodivou sílu, a zaručit tak pokračování rodu. Je to soubor úkonů a zvyků, které se v jednotlivých regionech různily. Jako jeden z mnoha příkladů můžeme uvést zvyk dávat nevěstě do klína malého chlapce, aby mladá žena brzo otěhotněla. Jde tedy o jasný příklad prosperitní magie, ústřední roli opět hraje nevěstin klín.¹³²

Když se vrátíme k symbolice pole a orání, všimněme si např. úlohy *plužného kolečka*, které se věšelo na máj. Již úloha máje je v některých případech spojena s falickým symbolem¹³³ a plodivou silou, ale sám „prosperitní význam plužného kolečka se více objasní, když si uvědomíme, že na příklad v Bulharsku pluhový lemeš sloužil za obřadní kadidelnici a že pluhové kolečko bývalo používáno i za prostředek věštění“.¹³⁴

Prosperitní spojitost máje a kola máme však doloženu i v oblasti západního Slovenska, pozdní obdobou tohoto kola „bylo věncové vodorovně zavěšené kolo zvláště německých májů“.¹³⁵ A právě s těmito koly se můžeme setkat i na májkách v současnosti.

Nejenže se plužné kolo těšilo ve společnosti určité vážnosti, ale vázalo na sebe hlavně významy spojené se zmiňovanou plodností. A s provázaností plodnosti země a sexualitou u dívek se např. setkáme při masopustu, kdy se symbolicky do pluhu zapřáhla svobodná děvčata a orala kus pole.¹³⁶ Zapřahávala se jen tato děvčata s cílem magicky zajistit, aby se brzy vdala a měla rodinu.

132 Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959, s. 85–86.

133 Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005, s. 213.

134 Václavík, A.: tamtéž, Praha 1959, s. 149.

135 Tamtéž, s. 149.

Václavík rozlišuje máj (mask.), což bývá smrk, borovice, jedle, jde o hlavní májový strom, a májku (fem.), břízy ap., stromky pro jednotlivé dívky. (Václavík, A.: tamtéž, Praha 1959, s. 146.)

136 Burke, P.: tamtéž, Praha 2005, s. 201.

Výkladem symboliky pole se zabýval také P. Sobotka,¹³⁷ tento etnolog se ovšem ve své práci přiklání k interpretacím na základě solární či lunární mytologie, symbol pole považuje za zosobnění oblohy, orání vysvětluje jako znázornění pohybu těles po obloze či prorývání oblohy Sluncem, Měsícem nebo blesky.¹³⁸ My se ovšem přikláníme k výkladům, které uvádíme výše.

3. 3 Symbol zahrádky a vybraných květin

S tímto symbolem se můžeme setkat nejenom v lidové písni, ale i v krásné literatuře, výtvarném umění a jinde. Hovoříme potom o obdobných významech, především s milostnými konotacemi.

Zahrádka se v lidových písních může objevit v nesymbolické rovině, v první řadě se ovšem setkáme s rovinou symbolickou, kdy uvažujeme o významech zahrádky jako dívčího klína, panenství. V rovině abstraktnější jde o něco, co si dívka střeží, jde o její počestnost, mnohé květiny v zahrádce pak mohou vyjadřovat znamení pro chlapce, že za děvčetem mohou chodit, nebo zahrádka může znamenat samu dívku (blíže k významu jednotlivých květin později). U symbolu zahrádky budeme v některých bodech odkazovat k symbolice pole a plodin na něm rostoucím, protože se setkáme s prolínáním těchto symbolů a také blízkostí motivace užití těchto symbolů.

V souvislosti se zahrádkou se zaměříme na květiny v zahrádce často pěstované, jimiž jsou *fialka*, *rozmarýn*, *karafiát*, *růžička* či *lilie*. Často se setkáme s provázaností symbolu zahrádky a květin, někdy bude automaticky vyplývat jedno z druhého, v zahrádce se budou většinou tyto květiny pěstovat. Také u těchto symbolů, spolu se zahrádkou, půjde o užití velice frekventované, dovolujeme si říci o jedno z nejčastějších, proto jako příklad uvedeme jen vybrané písně:

137 Sobotka, P.: *Výklady prstonárodní z oboru jazykozpytu, bájesloví, psychologie národní atd.* Praha 1882.

138 Tamtéž, s. 38.

U naší je zahrádečka¹³⁹

1. U naší je zahrádečka, zamyká se,/ a v ní roste karafiát, netrhá se,/ já je musím utrhnót,/ dybych měl zahynót,/ a na tebe, má Nanynko, zapomenót.
2. Dyby se to naši páni dověděli,/ že já už mám karafiát utržený,/ oni by mě vzali,/ provazy svázali,/ ješče by mě do těžkého žaláře dali.

V tomto případě bychom zahrádku interpretovali jako dívčí klín, panenství, které střeží (zamyká se a tento karafiát se netrhá), chlapec se ale snaží svého cíle dosáhnout za každou cenu. Dívka mu odpovídá, že má strach, kdyby se někdo dověděl, že již není panna, byla by snad dokonce uvězněna. Píseň je tak celkem průhledná a pro doklad našeho výkladu signifikantní. V našem případě bude pro výklad symbolu zahrádky rozhodující interpretace symbolu *karafiát*, který interpretujeme jako dívčinu počestnost. K tomuto výkladu se přiklonil též P. Sobotka, jenž uvádí, že karafiát ve slovanských písních nemá ustálený význam, může ale symbolizovat panenství, dívku nebo chlapce, dárek milenců nebo lásku spojenou s překážkami.¹⁴⁰ Opět dojde k prolnutí významu karafiátu se symbolem zahrádky, jak tomu bylo u zemědělských plodin a symbolu pole. (Rozhodně si nechceme nijak „libovat“ v „lechtivých písních“ či jejich vulgárních výkladech, snažíme se pouze vyložit velmi frekventovaný symbol v lidových písních.)

O tom, že dívka rozhodně nechce prozradit svoji pohlavní nezachovalost, je i následující, Černíkem zapsaná píseň:

Sem synek chudobný¹⁴¹

1. Sem synek chudobný,/ žádný o mně nic neví,/ jenom moje frajerečka,/ co sem vodil do kolečka,/ ta na mě nepoví.
2. Ona by pověděla,/ ale říct to nemůže,/ protože se mnou chodila,/ protože se mnou chodila,/ do zahrádky na *růže*.

139 Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska*. Praha 1951, s. 43.

140 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 248–250.

141 Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska*. Praha 1951, s. 46.

Zde chlapec dává najevo, že již také není panicem, může to na něho povědět jen jeho milá, která by se tak ovšem také prozradila. Akt sám je zde potom symbolicky znázorněn jako chození do zahrádky na růže a není nikterak neprůhledný.¹⁴²

P. Sobotka interpretoval červenou růži jako symbol lásky, bílou růži spíše jako symbol panenské nevinnosti: „Růže trhati mohou jenom šťastní milenci, neboť to znamená tolik, co v lásce šťastné býtí a světa užívati. Ženatému už ty doby minuly, kdy růže trhával.“¹⁴³

Toto pojetí dívčího klína vysvětluje velmi explicitně i následující píseň Co to, milá, co to máš:¹⁴⁴

1. Co to, milá, co to máš,/ co fěrtůškem přikrýváš?/ Pěknú modrú leluju,/ příd', synečku, dám ti ju.

Obdobně je dívčí klín znázorněn v další písni Od Prešpurka k Dunaju¹⁴⁵

(...)

8. /: A v téj trecjěj [truhle] laliju:// laliju, príd'z, šohajko, dám ci ju.

(...)

Zahrádka a v ní *nějaké* květy také mohou představovat znamení pro chlapce, že již za dívkou mohou začít chodit, že je v tomto ohledu dospělá. Dívka si posteskuje, že by chlapce chtěla, ti k ní ovšem nechodí. Píseň můžeme interpretovat také jako

142 Také v mnoha dalších písních je hlavním obrazem ztráta věnečku (nebo utržená lilie) a dívčina veliká lítost, dokonce strach z této ztráty a případné perzekuce ze strany společnosti. Pak se ale u K. J. Obrátila setkáme se zcela jiným obrazem venkovské sexuality. Obrátil popisuje, že poznávání se a intimní sblížení u dívek a chlapců bylo naprosto běžné i před svatbou, jenom dívka nesměla počít. Také nebylo výjimkou, pokud se oba snoubenci již poznali před svatbou, dokonce o tom měl v několika případech vědět i kněz. (Obrátil, K. J.: *Kryptadia. (Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.)* Díl I. Praha, Litomyšl 1999, s. 17–18.) Tak se neubráníme otázce, jakým způsobem je lidová sexualita v písních podávána, do jaké míry pracujeme s pravdivým obrazem a dokladem jejich života a měřítek. Tuto problematiku řešíme sice v úvodu této práce, ale chceme upozornit na to, že je právě taková úvaha v dané souvislosti relevantní.

143 Sobotka, P.: *Roslinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice.* Praha 1879, s. 207–209.

144 Černík, J.: *Záleské písně.* Praha 1957, s. 249.

145 Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané.* Uherský Brod 1995, s. 97. Jde o velmi podobné vyjádření jako v písni Červené jablůčko v truhle mám, koho ráda vidím, tom ho dám...

dívčino postesknutí nad tím, proč si uchovává panenství, když čeká na toho pravého.

Tulipán¹⁴⁶

1. Tulipán, tulipán,/ veru ťa vykopám,/ na čo si v zahrádce,/ keď frajéry němám?
2. Jako mňa vykopáš,/ tak mňa sadzic budžeš,/ frajéry's němala,/ ale jich mac budžeš.

Sobotka u výkladu symbolu tulipánu zmiňuje, že v písních příliš oblíbený není, že se o něm zpívá ironicky: „Byť kvete sebe krásněji, nic do něho není a také nic dobrého neznamená.“ Často má jít o vyjádření „jalových nápadníků, znamenající výhost lásky“.¹⁴⁷ V tomto případě bychom souhlasili jen částečně, jsme toho názoru, že tulipán v písních nemá jen tyto ironické konotace.

Rozmarýn a růžička ale může v písni také představovat rostlinu přínaležející k určitému pohlaví. Rozmarýn je tedy chápán jako symbol chlapce, růžička představuje děvče. Tento názor uváděl v případě růže také P. Sobotka.¹⁴⁸ (Domníváme se ovšem, že v tomto případě bychom měli také rozmarýn chápat jako symbol chlapce.)

Ideme, ideme¹⁴⁹

1. Ideme, ideme pěknú hladkú cestú,/ vedeme ženicha, aj jeho nevěstu.
2. Kady je Janíček, kady je vedený,/ roste za ním všady rozmarýn zelený.¹⁵⁰

146 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 143.

147 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 251.

148 Tamtéž, s. 206.

149 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 80– 881.

150 Můžeme srovnat s variantou, v níž se ve funkci symbolu objeví jiné květiny, sémantika vyjádření se ovšem nezmění. Dokládá to vzájemnou propojenost některých významových okruhů u jednotlivých květin.

Kady je Anička,/ kady je vedená,/ všady za ňú roste/ fialenka modrá.

3. Kady je nevěsta, kady je vedená,/ všady za ňů roste růžička červená.

Se stejným významem se objeví tyto květiny i např. v písni Panenkám vínečko:¹⁵¹

1. /: Panenkám vínečko,/ mládencom pivo, :// gořalku vdovám,/ zelnicu babám, babám,/ zelnicu babám.

2. /: Panenkám rozmarýn,/ mládencom růže, :// ízobek vdovám,/ kopřivy babám, babám,/ kopřivy babám.

Rozmarýn je určený panenkám, rozumíme tím tedy to, že mládenci, zastupovaní rozmarýnem, jsou určeni pro dívky, mládenčům zase patří dívky, tedy růže. Primus Sobotka rozmarýn vykládal jako symbol panenské poctivosti a věrné lásky dospívající v manželství, rozmarýn je tak rostlinou svatební, nevěsta na Moravě posílá ženichovi vonici rozmarýnu.¹⁵² Také si povšimněme, že píseň *Ideme, ideme* je písni svatební.

S personifikací dívky a květiny, popřípadě jiným obrazem z přírodního prostředí se v písních setkáme poměrně často, např. v písni Černomodrá fíjalenka:¹⁵³

1. Černomodrá fíjalenka,/ tys boľa má frajérenka,/ /: tys boľa má, už něbuděš,/ košelenky prat něbuděš.:/

(...)

P. Sobotka v souvislosti s fialou hovořil o více významových okruzích. Podle Sobotky může jít o symbol první dívčí lásky, také se jedná o atribut jara. Symbolizuje panenství, dokud dívce kvete fialka, je ještě počestná. Rovněž může dívka tuto květinu dávat milému na památku, může jít o dárek z lásky. V srbských

Kady je Juříček,/ kady je vedený,/ všady za ním roste/ hřebíček červený.

(Lužík, R.: *Malované kvítí*. Praha 1971, s. 230.)

151 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 93.

152 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 219–223.

153 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 83.

písňích znázorňuje líbání a milování. Fialka může znamenat milenkou, dívku.¹⁵⁴

Pojednali jsme o zosobnění dívky a květiny, setkáme se ovšem s případy, kdy květinou může být také vyjádřeno dívčino těhotenství, např. v písni Před naša je zahrádečka¹⁵⁵ dívka zpívá, že nasela do zahrádky všelijaké kvítí, vzešla jí bílá růže, doktoři následně zjistili, že je v očekávání. Odkázat v tomto případě můžeme na vyjádření početí v případě vypití vody. Také po vypití vody v dívčině těle ožije např. červík, v této písni dívce vzejde po zasetí růže. Dochází také k prolnutí s výkladem pole; v případě zahrádky hraje svoji roli i úrodná půda, to, že se v zahrádce *něco* pěstuje. Proto i symbol zahrádky souvisí s plodností a plodivou silou země.

Zahrádka či rostliny se v písni mohou objevit i jako prostředek rýmu, jak tomu bývá i u jiných symbolů:

V téj naší zahrádce¹⁵⁶

1. V téj naší zahrádce/ *rozmarýn křovatý*,/ /: chodí k nám syneček/ velice *bohatý*.:/
2. V téj naší zahrádce/ *rozmarýnů řada*,/ /: a to žádný neví, koho mám *já ráda*.:/
3. Tebe mám, synečku,/ tebe mám nejradší,/ /: a to všecko proto,/ že máš černé oči.:/

U ostatních symbolů, kterým jsme se již věnovali, jsme také zmiňovali významový okruh, kdy daný symbol nebo výraz představuje lokaci příběhu. U symbolu zahrádky se opět setkáme s tímto příkladem, což je pochopitelné. Zahrádka ve své nesymbolické rovině byla a je běžnou součástí vybavenosti vesnických usedlostí, proto jde o běžné vyjádření, lokaci. Navíc šlo o místo, na

154 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písňích, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 245–246.

155 Popelka, P.: *Příběhy v písňích vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 80.

156 Černík, J.: *Záleské písňe*. Praha 1957, s. 208.

kterém se odbývala četná setkání, ať již se sousedy, nebo s milým, proto právě do zahrádky jsou mnohé příběhy zasazeny. Jako příklad uvedeme píseň *Keď sem šel pres háj zelený*,¹⁵⁷ jako lokace se zde objeví i les, zahrádka pak jako součást krajiny.

Je důležité upozornit na jednu skutečnost, a to tu, že se zahrádka může objevit i jako prostor, kam sázejí jiné dívky květiny darem své kamarádce. Např. v písni *Moja milá kamarádko*:¹⁵⁸

1. /: Moja milá kamarádko, ty malovaná zahrádko, :/ /: tebe sem si oblúbila,/ do tebe sem nasadila.
2. /: Pár sloveček jak ružiček,/ co mně pověděl syneček,:/ /: a tys tak falešná byla,/ všeckos mu to vyjavila. :/
3. (...)

Nejde zde o milostnou rovinu, ale o kombinaci rýmové složky *kamarádko/zahrádko* a nápaditého spojení představ sazení do zahrady a vkládání slov (tajemství) do ucha kamarádky, dále také vyjádření sličnosti této kamarádky (malovaná zahrádka).

Jak jsme již zmínili na začátku, zahrádka je symbol velmi frekventovaný a užívaný, proto bychom mohli odlišit ještě velkou spoustu jemných sémantických rozdílů mezi dalšími významy. Usilovali jsme o to uvést významy nejčastější a nejdůležitější, především odkázat na symbolickou rovinu s milostnými konotacemi.

Na začátku jsme uvedli, že se symbol zahrádky v tomto kontextu erotických asociací objevuje také v literatuře. Že jde o symbol obecně užívaný, svědčí např. pasáž z románu Josefa Škvoreckého *Zbabělci*, kdy se hlavní postava románu, Danny Smiřický, marně snaží s dívkou intimně sblížit, nepokrytě to přiznává a

157 Popelka, P.: *Příběhy v písniích vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 132–133.

158 Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957, s. 141–142.

rozčiluje se, že dívka je podle jeho názoru zbytečně „na tu svou zahrádku tak opatrná“.¹⁵⁹

U symbolů jsme se také v několika případech setkali s jejich užitím ve spojitosti s magickými úkony, v milostných písních především se snahou přivolat si lásku. Podobně tomu bude i v případě květin. Některých z nich se používalo jako „čarodějných rostlin“, jichž se užívalo právě k přičarování lásky, byly to např. laskavec, stříbrníček, polajka, ale hojně rozmarýn.¹⁶⁰ Tak se často objeví jako součást dárků věnovaných chlapci a chlapci nabízených.

Můžeme ovšem zmínit ještě jeden významový okruh užití symboliky květin ze zahrádky, který se od předešlých okruhů do jisté míry odlišuje. Je to použití fialky nebo marijánku jako voničky věnované milému za klobouk. Zde se varianty v tomto kontextu prolínají s některými již zmíněnými významy s milostnou tematikou, kde půjde o náznak utrnutí květiny (tedy náznak pohlavního sblížení), ale především o moment darování této květiny milému za klobouk, aby tak milenci dali veřejně na odiv, že k sobě patří, nebo že jde o dárek dívky chlapci, aby na ni myslel. Jako příklad uvedeme píseň Něbanujem:¹⁶¹

1. Něbanujem Janka,/ ani marijánka,/ že som ho vyvila/ na zelené pérka.
2. Pérenko mi vijú,/ košielenku vijú,/ lebo mňa obesja,/ alebo zabijú.
3. Pérenko něvice,/ košielenku něšice,/ ani něobesce,/ ani nězabíce.

V posledních dvou citovaných písních tedy nejde přímo o příklady vyjádření milostného sblížení či o zástupky pro dívčí klín, jde o symbolické vyjádření citu dívky k chlapci, která mu dává dárek, vonici uvitou nejčastěji z růžiček, marijánku či fialky.

Tato vonička, kytička za kloboukem, mohla plnit některé funkce kosárků, jež sloužily jako krojová součástka znamenající mimo jiné chlapcovu pohlavní

159 Škvorecký, J.: *Zbabělci*. Praha 1998, s. 278.

160 Frolec, V.: *Prostá krása*. Praha 1984, s. 174.

161 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 106–107.

zachovalost. Jako příklad můžeme uvést píseň Eště byly čtyry týdně:¹⁶²

(...)

3. Eště byly čtyry týdně do hodů, / už ně milá zakázala pit vodu, / /: abych
píjal bílé vínko z pohára, / abych u ní prenocoval do rána. : /

4. Já bych u ťa prenocoval, Anička, / zvadla by mně za širáčkom **růžička**,
/ /: mně by zvadla za širáčkom růžička, / a ty bys to oplakala, Anička! : /

Obsah písně je vcelku zřejmý, zvadnutá růžička za širáčkem znamená intimní sblížení dívky s chlapcem a ztrátu panictví a panenství, chlapec se tedy pohlavně nezachoval. (P. Sobotka dokvétající nebo opadající růži interpretoval jako symbol pomíjející lásky.¹⁶³)

Výše jsme již naznačili, že darovaná kytička, vonice z květin může mít v různém kontextu odlišný význam, např. jako dárek chlapci, jímž dívka dává nejen jemu, ale i celé společnosti najevo, že k sobě patří, že k ní může chodit. Nejčastěji dívka chlapci dávala kytičku rozmarýnu, fialek, hřebíčku, bazalky, lilie, pérečka z červené růže či vínek z voňavého kvítí.¹⁶⁴

Odkázat můžeme na již uvedenou píseň Něbanujem.

S kytičkou jako darem svému milému se setkáme také s písní Ludia vravia:¹⁶⁵

(...)

4. Ludia vravia, že som já taký, / že si já vyberám medzi děvčaty. / A já si
vyberám, ak mi Pánbôh dá, / len také dievčátko, čo ma rado má.

5. Švarné dievča **pérečko vije**, / z červenej ružičky, bielej lalije. / A já si

162 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 52.

163 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice.* Praha 1879, s. 208.

164 Frolec, V.: *Prostá krása.* Praha 1984, s. 154.

165 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 186.

ho poznám, i ono ma zná, / azda mi pérečko za klobúčik dá?

Dary z lásky hrály svoji velmi důležitou úlohu (ať už vyššívané krojové součástky, či drobné upomínkové předměty aj.), díky tomu i společnost a obecná morálka dovoľovala stálému páru více projevů milostné náklonnosti a v některých případech tak byla více benevolentní.¹⁶⁶

(Symbolickou komunikací bylo např. obdarování chlapce rozmarýnem od jeho milé, což se považovalo za jasnou pobídku k tomu, aby s ní tančil u muziky.¹⁶⁷)

Co nás ale může zajímat, je motivace užití právě těchto květin do zmiňované kytičky nebo i v případě zahrádky. Setkali jsme se s častým užitím lilie, a to i v erotických významech dívčího klína. Zde svoji úlohu může sehrát i vnímání této květiny jako křesťanského symbolu panenské lásky a obecně vnímání nevinnosti. Její bělost znamená čistotu,¹⁶⁸ tedy i pohlavní zchovalost.

Není bez zajímavosti si povšimnout, jak s danou symbolikou pracovali obrozenští autoři a s jakými významy se pracovalo v systému květomluvy. V tom ohledu lze předpokládat, že jedním ze zdrojů pro vznik květomluvy mohlo být lidové vnímání těchto barev. Jak uvádí Vladimír Macura, lilie a růže byly nejvíce rozpracovaným systémem významů. Růže znamenala „dosažení dokonalosti a lásky, křesťanská ikonografie ji převzala jako znamení sv. grálu, Kristova srdce, kříže, jako alegorii *panny*. (...) V zásadě tu však podobně jako u lilie, tradičního symbolu čistoty, panenství a nevinnosti, pokračuje zesvětšování výchozího symbolismu a jeho spojování s pozemskou erotikou. Významové okruhy obou květin se přitom často prostupují, růže se přibližuje významem k lilii (...).“¹⁶⁹

Fialka byla chápána jako květina mající vyjadřovat skromnost, pokoru a tichost dále byla atributem skrývání a nenápadnosti, panna má být utajená a skrytá jako

166 Obrátil, K. J.: *Kryptadia (Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.) Díl I.* Praha, Litomyšl 1999.

167 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10.* Strážnice 2000, s. 205.

168 Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům.* Praha, Litomyšl 1994, s. 41.

169 Macura, V.: *Znamení zrodu.* Jinočany 1995, s. 22.

fialka.¹⁷⁰

Vidíme ovšem, že u erotických významů fialky tento výklad zcela nekoresponduje, jak tomu bylo např. u lilie či růže.

Rozmarýn D. Fontana interpretuje jako symbol vzpomínky,¹⁷¹ což bychom mohli částečně aplikovat na případ, kdy dívka chlapci dává rozmarýn jako dárek, aby od ní měl na památku a vzpomněl si na ni. Primus Sobotka také uvádí, že rozmarýn jako léčivka podporuje paměť, proto se dávají novomanželům rozmarýnové věnečky, aby pamatovali na svoje sliby.¹⁷²

Svou roli též sehrávají barvy reprezentované zmiňovanými květinami, především bílá a červená. Bílá barva je tradičně chápána jako barva čistoty a panenství,¹⁷³ barva červená jako barva milostného kladu a živočišného světa.¹⁷⁴

(Opět je ale důležitý kontext, protože bílá barva se může vyskytovat s významem nikoliv čistoty, ale může jít i o barvu smutku, např. u Slovanů. Tento jev se samozřejmě nejvíc projevil na kroji. „Na smutek se nosí sukně bílé,“ konkrétně ve Vlčnově se na pohřeb nosil bílý fěrtůšek, dále v kroji komenském se na pohřeb chodilo jen v obleku bílém.¹⁷⁵ D. Fontana hovoří v souvislosti s Orientem a bílou barvou také jako o barvě truchlení.¹⁷⁶)

3.4 Symbolika ořechů a vybraných plodů

Při analýze předešlých symbolů jsme se zaměřovali ve větší míře na jejich významové okruhy spojené s plodností a plodivou silou. Rovněž jsme se setkali s tím, že se některé významy těchto symbolů a okruhů prolínají (např. význam zahrádky, pole či plodivé síly u vody). Opomenout bychom neměli ještě jeden symbol, který s těmito symboly úzce souvisí. Jde o symbol *ořechů a plodů*

170 Macura, V.: *Znamení zrodu*. Jinočany 1995, s. 22.

171 Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům*. Praha, Litomyšl 1994, s. 105.

172 Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 224.

173 Fontana, D.: tamtéž, Praha, Litomyšl 1994, s. 67.

174 Tamtéž, s. 66.

175 Bogatyrev, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Turčiansky sv. Martin 1937, s. 10.

176 Fontana, D.: tamtéž, Praha, Litomyšl 1994, s. 67.

převážně z listnatých stromů. Právě tyto symboly sice nepatří k frekventovaným či nejprůhlednějším symbolům, zato jde o symboly pevně zakořeněné v lidové představivosti lidu jako symboly spojené s plodností, novým životem, počítím, či ztrátou poctivosti. Protože jde o stromy běžně se v naší přírodě vyskytující, setkáme se také i s nesymbolickým vyjádřením a několika významovými okruhy, jako tomu bylo i u ostatních symbolů. Když budeme hovořit obecně o „ostatních plodech listnatých stromů“, budeme mít na mysli především plody dubu, jak vysvětlíme později.

V písních se můžeme setkat s následujícími významovými okruhy:

Užití daného stromu na základě rýmových a rytmických příčin, jako např. v písni Uvázał koníčka:¹⁷⁷

1. Uvázał koníčka /: u hažúzky *dubca*, :/ měla jsem téj noci /: na hubičky *kupca*.:/
2. Uvázał koníčka /: u suchéj jedličky, :/ měla jsem téj noci /: kupca na hubičky.:/

Uvažovat zde o hlubší symbolice v milostné rovině nebudeme, v popředí stojí rýmová motivace užití tohoto symbolu.

V lidových písních se setkáme také s výrazem *ořeší*, např. v písni písni Ej, orešinko,¹⁷⁸ v jejíž variantě se zpívá:

1. /: Červené, modré *oreší*, :/ /: kdo mé srdénko *potěší?* :/
2. /: Potěšil by ho, nemá kdo, :/ /: zarmútil by ho *ledakdo*. :/

Výrazem *ořeší* se lidově označuje hrachor hlíznatý,¹⁷⁹ proto ho nemůžeme zaměňovat se symbolem ořech.

V lidových písních je symbol ořechu a dubu uveden v několika významových

177 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 65.

178 Tamtéž, s. 180.

179 Lužík, R.: *Malované kvítí. Vonička z české lidové poezie.* Praha 1971, s. 287–288.

okruzích, jako vyjádření lokace a se zdůrazněním rýmové složky:

Přišel si...¹⁸⁰

1. Přišel si k nám,/ já ho neznám,/ počal ňa šiditi,/ huběнку špiniti,/ já si nedám.
2. Na *dubě* vták,/ pod *dubem* rak,/ ve vodě rybička,/ ve Velkéj děvečka,/ tu já bych rád!
3. Aničko má,/ není možná,/ počkaj až do jara,/ až bude fíjaľa/ bílá, modrá.

Milostná rovina symbolu ořechu se začne rýsovat v písni Nad malú Blatničku:¹⁸¹

1. Nad malú Blatničku/ stavjajú kapličku,/ do v něj bude bývat?/ Janiček s Aničku.
2. Anička vyšije,/ Janiček vymlátí,/ to budú dvě ludé/ velice bohatí.
3. Oni sa milujú/ jak párek holubů;/ prv než sa zeberú/ *ořešky* zbírajú.

Vyjádření v poslední sloce je velmi kulantní a rovinu usuzovaného milostného sblížení naznačuje jen decentně. Nicméně se dostáváme k významovému okruhu avizovanému v úvodu této kapitoly, kdy budeme uvažovat o významech vyjadřujících rovinu ryze milostnou. Pro demonstraci použijeme variantu písňě V tom zeleném hájíčku¹⁸²

1. /: V tom zeleném hájíčku:/ namlúval Janek Aničku.
2. /: Uvázał ju ke dubu, :/ nasypal jí tam žaludu.
3. /: Pi voděнку, žalud jez, :/ enom na mňa nepověz.

180 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 30.

181 Černík, J.: *Záleské písňě.* Praha 1957, s. 80.

182 Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943, s. 15.

4. /: Čula voze za lesem, :/ voľala na ně: „Pote sem!

5. /: Ste-li kerý z Moravy, :/ povězte mojej materi:

6. /: že sa já tu dobre mám, :/ červené vínko popíjám.“

S obdobným příběhem se setkáme ve variantě u P. Popelky, v písni V tem zeleném hájíčku,¹⁸³ kdy Janek dovede Haničku do zeleného hájíčku, namlouvá si ji a

2. /: Tak ju verně namlúval :/ ej, až ju tuze rozhněval.

3. /: Dovjedol ju ke dubu:/ ej, nasypal jej žaludu.

4. /: „Pij, Hanička, jedz žalud, :/ ej, len ty na mňa nēzabudz!“

V dalších slokách Hanička prosí, aby ji Janek vyvedl z háje, obrací se také na svoji matku, která jí v poslední sloce odpovídá:

10. /: Čo, Hanička, čo plačeš? :/ Ej, už ty moja nēbudzeš!“

Upozornili bychom především na dva momenty, a to, že si Janek Aničku (Haničku) namlouvá, tedy je zde předpokládaná milostná rovina, dále si musíme všimnout obratu, ve kterém *Janek jí tam nasypal žaludů*. Tyto plody tvoří ústřední obraz celé písně, protože vysvětlují, k čemu došlo. Dívka byla svedena, došlo k intimnímu sblížení, následně je dívka v očekávání. Jak uvádí P. Eisner, „snědla-li panenka v písni dubový list nebo žalud, znamená to oplodnění – dub a jeho součásti jsou síly plodivé“.¹⁸⁴ Tento výklad potvrzuje i K. J. Obrátil, který zmiňuje lidovou pověru, že sní-li děvče žalud, otěhotní.¹⁸⁵ Spojitost mezi úrodou zmíněných plodů a plodností lidskou nebo i zvířecí můžeme hledat taktéž v lidových pověrách, např. panovala představa, že je-li toho roku velká úroda

183 Popelka, P.: *Příběhy v písniích vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 144.

184 Eisner, P.: *Malované děti*. Praha 1949, s. 244.

K témuž výkladu se klonil také P. Sobotka, „žalud pak sám co plod značí následky toho milování a namlouvání.“ Dokonce jako příklad uvádí také variantu naší rozebírané písně: Sviedol Janko Marišku. (Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písniích, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879, s. 74.)

185 Obrátil, K. J.: *Kryptadia* (Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.) Díl I. Praha, Litomyšl 1999, s. 39.

lískových ořechů, pozbuďte mnoho panen svých věnečků.¹⁸⁶ Během svatebních úkonů se setkáme se zvykem, že se na novomanžele házejí plody, aby se tak zaručila a vyjádřila jejich plodnost.¹⁸⁷ Doloženým je i např. zvyk, že se má holí, kterou se srážely ořechy, třikrát plesknout krávu po břicho, ta potom sama půjde k býkovi,¹⁸⁸ protože ořechy, makovice a jeřabiny byly v lidovém prostředí chápány jako symboly plodnosti.¹⁸⁹ Totéž vysvětlení najdeme i mimo naše území, V. J. Propp k této problematice uvádí, že „jeden z druhů zázračného zrození je početí na základě toho, že žena snědla nějaký plod nebo bobuli. (...) Zvyk jíst plody pro vyvolání těhotenství nacházíme snad po celém světě, na všech stupních kulturního vývoje včetně naší současnosti.“¹⁹⁰ Propp se přiklání ke Šternbergovu vysvětlení na základě Frazerovy imitativní magie: „Nejdůležitější vlastnost rostlin vůbec a speciálně stromů, to, co vyvolává úctu, je mimořádná síla jejich plodnosti. Není třeba říkat, že co do plodnosti se žádný živočich nemůže srovnávat se stromem, jelikož tisíce plody lidé chápou jako jeho děti.“¹⁹¹ Také zde nalezneme vysvětlení, proč se tak hojně plodivá síla připisuje ořechům. Ženy, které chtějí mít dítě, mají užívat takových plodů, „které se podvědomě asociují s břichem matky, s plodem v obalu. Odtud oblíbenost ořechu. Dokonce i v tom, že dítě je nazýváno ‚plodem‘, že se užívá slov jako ‚zplodit‘ atd.“¹⁹²

Vraťme se ještě k interpretaci variant písně V tom zeleném hájíčku. Nebudeme uvažovat o doslovném výkladu, tedy že je Anička za trest přivázána k dubu a že jí zde jsou ponechány jako potrava pouze žaludy a voda. Píseň bychom měli chápat jako svědectví Aniččina svedení a následného početí. V 10. sloce varianty písně zapsané P. Popelkou matka dívce oznamuje, že už její nebude – to bychom měli vysvětlovat tak, že dívka tedy patří již muži, s nímž čeká dítě.¹⁹³

186 Obrátil, K. J.: *Kryptadia* (Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.) Díl I. Praha, Litomyšl 1999, s. 39.

187 Kol. autorů: *Moravské Slovensko*. Praha 1922, s. 680.

188 Obrátil, K. J.: *tamtéž*, Praha, Litomyšl 1994, s. 94.

189 Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10*. Strážnice 2000, s. 211.

190 Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999, s. 207–208.

191 *Tamtéž*, s. 209, Propp cituje Šternberga z: Šternberg, L. J.: *Prvobytná religie v svete etnografii*. Leníngrad 1936, s. 440.

192 *Tamtéž*, s. 209.

193 Odkázat zde můžeme na K. J. Obrátla, který vysvětluje, že rodiče svým dětem tolerovali intimní scházení se, pokud ale dívka nepočala, potom byla celá rodina vystavena hanbě a nijak

U symboliky vybraných květin jsme odkazovali na význam těchto symbolů v obrozené literatuře. I v případě symbolu *dubu* nebo *ořechu* bude podnětné si povšimnout, jak se s tímto symbolem v obrozených textech pracovalo a jak se vytvářela umělá, sekundární symbolika, odlišná od symboliky tradiční či lidové. Obě tyto symboliky nemůžeme směřovat, protože jejich pozadí a motivace užití je zcela odlišné, musíme mít stále na paměti, v jakém diskurzu se pohybujeme.

Dub se u Jana Kollára začíná objevovat především jako německý protějšek slovanské lípy (před rokem 1821 ještě ovšem o tomto významovém zatížení mluvit nemůžeme), ve spojení s Ruskem se u J. Kollára dubu užívá jako atributu síly.¹⁹⁴ Na pozadí česko-německých vztahů vznikají sekundární symbolické okruhy *slovanské lípy* proti okruhu *německého dubu*. Lípa představuje ženský princip a měkkost, dub je představitelem mužského principu a tvrdosti. Od symbolu lípy se odvozuje význam medu jako symbolu mírumilovnosti a sladkosti, v opozici stojí symbolika žaludu představující agresivitu a hořkost. Se symbolickým okruhem lípy a medu je spojena představa včely jako pracovitého a mírumilovného tvora. Tuto triadickou symbolickou soustavu doplňuje na straně „germánství“ symbol kance, zosobňující požívačnost a agresivitu.¹⁹⁵

Symbol lípy má být s Kollárem tak spjat, že je mu dokonce připisován. V jeho díle se měl nejdříve vyskytovat ve významu erotickém, postupně se však jeho význam ustálil na zosobnění slovanství. Jak píše V. Macura, pouze na jednom místě však u Kollára lípu v této funkci vystřídal ořech jako posvátný strom Slovanů kolem Štětína.¹⁹⁶

přívětivě se k „padlé“ dívce (neboli na Uherskobrodsku prespance) nechovala (Obrátil, K. J.: tamtéž. Praha, Litomyšl 1994, s. 17–18)

194 Macura, V.: *Znamení zrodu*. Jinočany 1995, s. 92.

195 Tamtéž, s. 92.

196 Tamtéž, s. 91.

4 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

Percepce symbolů v praxi

Cílem našeho výzkumu bylo zjistit, jak jsou písně, respektive symboly v těchto písních, v současnosti chápány a přijímány. Cílovou skupinu tvořili stávající či bývalí členové moravských folklorních souborů a cimbálových muzik. Právě u této skupiny osob máme jistotu, že s lidovou písní přišli do styku, že jí věnují svůj zájem, a předpokládáme, že by symbolice v lidových písních mohli více rozumět.

Zaměřili jsme se na soubory z oblasti Uherskobrodsko, Bojkovsko, Uherskohradištska, Buchlovic, Vlčnova, Brna a Olomouce, kromě respondentů z těchto folklorních souborů a muzik dotazníky vyplňovali již jen jednotlivci z folklorních souborů a muzik i jiných moravských regionů.

Použili jsme 100 kusů dotazníků,¹⁹⁷ které obsahovaly pět moravských lidových písní a otázku zjišťující věk respondentů. Úkolem dotazovaných bylo tyto písně, především zvláště pasáže, vlastními slovy interpretovat a vysvětlit své chápání písně. Záměrně jsme zvolili otevřené kladení otázek bez nabízených možností, abychom respondenta neovlivňovali našimi uvažovanými interpretacemi. V úvodu dotazníku jsme dotazované informovali o účelu našeho výzkumu, o názvu práce, ale osobně jsme je také upozorňovali, aby písně vysvětlovali, jak jim skutečně rozumějí, a symboliku v nich nehledali za každou cenu, pokud ji podle svého názoru v písních nenacházejí.

Náš zájem jsme směřovali skutečně jen na porozumění písním, nezohledňovali jsme širší vztah respondentů k lidové písni a lidové kultuře, jak jsme to činili u bakalářské práce. Jak se ukázalo, vztah respondenta ke kroji či dodržování lidových zvyků nemělo bližší souvislost s chápáním těchto lidových písní uvedených v dotaznících. Proto jsme se dotazovali pouze na věk respondenta a větší prostor jsme věnovali interpretacím (pět písní v naší práci oproti dvěma písním v bakalářské práci.)

¹⁹⁷ Formulář dotazníku je součástí příloh této práce.

Již charakter dotazování naznačuje, že zpracování dotazníkové sondy nebylo možné pomocí tabulek či grafů. Jednotlivé sémantické okruhy nelze vždy jednoznačně zařadit, proto byl nutný jejich komentář. Zhodnocení našeho výzkumu jsme se tedy rozhodli zpracovat do podoby souvislého textu.

4.1 Výsledky výzkumu

4.1.1 Symbol rybičky a vody

V první otázce dotazníku jsme uvedli k interpretaci píseň Nad vodú vták z Černíkova zpěvníku *Zpěvy moravských kopaničářů*:¹⁹⁸

1. /: Nad vodú vták,/ pod vodú rak,:/ / **pod vodú rybička,/ chyc mi ju Hanička,/ pójdzeme spat.**
2. /: Něspala som,/ čakala som,:/ / **z bystrého Dunaja/ švarného šohaja/ dočkala som.**
3. /: Prišol on k nám, já ho něznám,:/ / počal mňa chytaci,/ mé líčka špinici/ já si nedám.

V písni jsme úmyslně zvýraznili vybrané pasáže, abychom přiměli dotazované vyjádřit se k námi sledovaným symbolům *rybičky a vody*. Uvědomujeme si, že zvýrazněním části textu již dáváme najevo, že nás některá z pasáží textu zajímá více a že podvědomě může respondent právě v ní za každou cenu hledat nějakou symboliku, ač by jinak právě tato pasáž zůstala bez povšimnutí. Tuto skutečnost jsme se snažili brát na vědomí a osobně interpretující upozornovat, že pasáž je zvýrazněná proto, aby se k ní neopomněli vyjádřit. Snažili jsme se také nezdůrazňovat, že zkoumáme symboliku, hovořili jsme nejčastěji o *výrazech rybička*, protože, jak nám potvrzovaly dotazníky, větší množství respondentů v lidových písních žádnou symboliku nevidí.

Přejdeme již k samým výsledkům dotazníkového šetření:

198 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 32.

23 % dotazovaných danou píseň interpretovalo dosti obecně: jako *namlouvání, žádost těla či milostné rozechvění*. Výslovně se k výrazům rybička či voda respondenti nevyjadřovali. Přesto tři procenta dotázaných naznačila, že může jít o sexuální podtext, a v jednom případě bylo zdůrazněno, že jde o znázornění dozrállosti dívky, že je na vdávání, ale že s milostným aktem dívka souhlasí až po svatbě.

19 % respondentů odpovědělo, že se v písni jedná obecně o *pohlavní akt, jeho odmítnutí, popřípadě o znásilnění*. Odpovědi se různily v akcentování jednotlivých obrazů v písni, na milostnou předehru, snahu o svedení ap.

Podnětné jsou zde především odpovědi dvou respondentů: v jednom případě přiznání, že do té doby v dané písni dotazovaná nic neviděla, v okamžiku, když text vidí před sebou napsaný, začíná teprve o slovech písně uvažovat, tedy interpretuje ho jako intimní sblížení. Tato respondentka vystihla názory většího množství dotazovaných, kteří nad texty příliš neuvažují (při zpěvu či tanci.)

Ve druhém případě je zajímavá odpověď respondentky na otázku Dunaje, v odpovědi uvažuje o zbytcích animismu, kdy Dunaj může znamenat boha Dunaje. Jako jedna z mála tak odmyšlí od konkrétního významu slova řeka.

V pořadí třetí největší skupina shodných odpovědí, **18 %**, danou pasáž písně interpretovala *doslovně, jako žádost o chycení ryby Haničkou za účelem jakési zkoušky nebo jako popis přírodní scenerie*. Ve dvou případech bylo chytání ryby vysvětleno s náznakem sexuálního podtextu, kdy jde muži o to, aby při tomto chytání ryby došlo k Haniččině poodhalení. V jednom případě byla píseň chápána jako naučná píseň o chytání ryb. Setkali jsme se ale také v odpovědi s tím, že je zde připuštěna možnost náznaku symboliky pomíjivosti (ryba).

Ve většině případů byl zdůrazňován popis přírody.

4 % odpovědí rybu interpretovalo *doslovně jako večeři*, protože potom bude následovat spánek, popřípadě milostný akt.

Ve **12 %** se odpovědi k výrazům ryby či Dunaje vůbec *nevyjadřovaly*, nebo se respondenti přiznali, že písni nerozumějí a netuší, o čem je. Ve dvou případech ale

dotazovaní připustili, že může jít o sexuální podtext písně či náznak milostného sblížení, ovšem trvali na tom, že písni nerozumějí.

10 % odpovědí rybu popisovalo jako *falický symbol*, *žádost chlapce o intimní sblížení s Haničkou*. Dunaj v tomto významovém okruhu popisovali jako muže nebo jako skutečnost, že od Dunaje muž přijde. V jednom případě dotazovaný zdůrazňoval motivaci rýmového hlediska *vták* a *rak*. Odpovědi se více dotýkaly také obrazu vody a Dunaje, ovšem ve většině případů slova vykládaly doslovně, jako příchod milého od vody z vojny ap.

7 % dotazníků neuvádělo k výrazu voda žádnou interpretaci, vyjadřovalo se jen ke druhé sloce písně, kterou interpretovalo doslovně jako *čekání na milého*. Bylo zde uvedeno, že píseň může symbolizovat protikladnost dne a noci, bohužel ovšem tato symbolika nebyla více rozvedena.

V následujících odpovědích se nesetkáme s přílišnými shodami v pohledu na výklad obsahu písně, přesto jejich výklad nemůžeme opomenout.

Ve **2 %** byla rybička interpretována jako *těhotenství*, *lákání ke styku*, či *porod dítěte*.

Rovněž ve **2 %** se objevila odpověď o obecném čekání na milého bez dalšího rozvedení.

Zbývající **3 %** respondentů píseň vyložilo spíše obecně jako:

- popis události, kdy muž je tím, kdo dělá drahoty a Haničce stanovuje podmínky, za nichž bude jeho;
- vyjádření pokladu či bohatství, jehož žádá milý;
- jinotaj nedostupnosti dívky. Respondent se v odpovědi zaměřil především na sdělení, že píseň zná z více regionů a svůj výklad blíže nespécifikoval.

Když se respondenti vyjadřovali ke druhé sloce písně, obrazu příchodu milého od Dunaje, v drtivé většině případů uváděli, že dívka jen čeká na chlapce, který od Dunaje přijde. Odpovědi sdělovaly, že milý může přijít ze Slovenska, z Rakouska, ale od doslovného výkladu se neodkláněly.

V nadpoloviční většině respondenti v písni hledali ať už přímé či obecné vyjádření milostného aktu, sexuálního napětí.

Také se ukázalo, že neplatí přímý vztah mezi charakterem odpovědí a věkem; nelze říci, že by milostné konotace v písních hledali starší respondenti a doslovně písně vykládali mladší dotazovaní. U každé odpovědi uvádíme i věk respondenta, proto můžeme konstatovat, že věkové zastoupení u jednotlivých okruhů výkladu symbolu ryba bylo dosti vyrovnané.

4.1.2 Symbol zahrádky a karafiátu

Druhou interpretovanou písní byla píseň U naší je zahrádečka ze zpěvníku J. Černíka *Vonička lidových písní z Brněnska*:¹⁹⁹

- 1. U naší je zahrádečka, zamyká se,/ a v ní roste karafiát, netrhá se./** Já je mosím utrhnót,/ dybych měl zahynót,/ a na tebe, má Nanyňko, zapomenót.
- 2. Dyby se to naši páni dověděli,/ že já už mám karafiát utržený,/** oni by mě vzali,/ provazy svázali,/ ještě by mě do těžkého žaláře dali.

V písni jsme zvýraznili první dva verše obou slok. Platí zde totéž, co jsme uvedli u předešlé písně, respondentům jsme zdůrazňovali, že nám nejde o akcentaci daných obrátů a ovlivňování respondentů ve vnímání písně, ale jde jen o grafické zvýraznění.

Ve většině případů respondenti chápali zahrádku a karafiát jako součást jednoho obrazu, proto se k těmto symbolům nevyjadřovali odděleně. Jejich významy rozlišovali více u doslovného výkladu písně.

Třetina dotazovaných (konkrétně **34 %**) zahrádku a karafiát interpretovalo jako *dívkou*, jež je chlapci zapovězena a kterou si rodiče hlídají. Na tuto dívku pak musí hoch zapomenout. Objevily se i odpovědi, kdy musí zapomenout na předešlou

199 Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska*. Praha 1951, s. 43.

dívku nebo právě na tuto dívku v písni. Zahrádkou a karafiátem byla sice v písni myšlena dívka, ovšem dojde k jejímu svedení nebo se nad tím aspoň chlapec zamýšlí, proto zde uvažujeme o prolnutí s dalším významovým okruhem *panenství a jeho ztráta*.

Setkáme se zde s doslovným zdůrazněním, že jde o analogii trhání karafiátu a počínání si s dívkou. V několika případech je uveden odkaz na obecnou morálku a chování milenců před svatbou, kdy je jim intimní sblížení zapovězeno.

V **31 %** byla zahrádka s karafiátem chápána jako symbol *panenství (panictví)*. Kdyby se rodiče dozvěděli, že se dívka pohlavně nezachovala, následoval by trest. Odpovědi hovoří i o rovině teoretické, kdy ke svedení ještě nedošlo. Ve více odpovědích respondenti odkazovali ke společenskému úzu zákazu pohlavního styku před svatbou.

V odpovědích se spojují dané výrazy se symbolikou *pohlaví a plodnosti*, v jednom případě se hovoří o *těhotenství*. Setkáme se i s odpovědí, že jde o ztrátu chlapcovy počestnosti, pánové v písni představují rodiče a žalář svatbu.

8 % výkladů písně její obsah popisovalo *doslovně jako zahrádku*, ve které rostou květy, jež se nesmí trhat. Mládenec ale tyto květy trhat chce, aby je přinesl své milé.

7 % respondentů výrazy zahrádka a karafiát interpretovalo jako *zapovězenou lásku*. Mládenec je bráněno dívčinými rodiči. Je zde rovněž zdůrazňováno, že před svatbou spolu pohlavní styk milenci nemohou mít.

5 % dotazovaných danou píseň *neinterpretovalo* vůbec nebo napsalo, že písni nerozumí.

Ve **4 %** dotazníky vysvětlovaly daný obraz jako *pohlavní styk*. Opět zde docházelo k propojení obou symbolů, jak zahrádky, tak karafiátu.

3 % respondentů píseň vysvětlila jako moment, kdy milý chce něco *nespecifikovaného, k čemu je těžké se dostat*, je to muži zapovězeno. Může jít

o zkoušku nebo revoltu proti pravidlům. Ale sexuální podtext nebyl vyloučen.

2 % respondentů zahrádku chápala jako vyjádření *nesvobody milého*, především měla na mysli obrat, kdy se zahrádka zamyká. Dokonce zde byl uplatňován názor, že jde o vyjádření nesvobody, kdy vrchnost rozhodovala o každém lidském počínání.

Po 1 % se vyskytovaly interpretace:

- zahrádečka je dívčí klín;
- něco nespecifikovaného, co dívka má, ale nepoužívá;
- že jde o rituál dávání květin a věnečků chlapcům, ovšem dívka říká, že před svatbou si s milým nic nezačne;
- jde o popis zločinu, který chce mládenec spáchat za každou cenu, přestože po něm bude následovat trest;
- doslovné vyjádření, že jde o zahrádku, ve které roste vzácná rostlina, po jejím utržení a zpeněžení mládenec zbohatne;
- zamčená zahrádka znamená zamčené srdce jeho milé, strach z lásky, ale i obava vojáka se zamilovat.

Tato píseň byla respondenty chápána dosti jednoznačně s milostnými konotacemi, od nejobecnější roviny (že jde o lásku), až po rovinu zcela konkrétní, že jde o ztrátu panenství či dívčí klín. Procento respondentů nevyjadřujících se vůbec k obsahu písně nebylo vysoké.

4.1.3 Symbol pole

Jako třetí píseň v dotazníku jsme uvedli píseň Vyškovské dzievčence z již uvedeného zpěvníku *Zpěvy moravský kopaničárů*:²⁰⁰

Vyškovská poljana/ na drobno zoraná,/ zoralí ju chlapci/ chodzja za dzievčenci.

Zajímal nás celý obsah písně, proto jsme zvýraznili celé její znění. Potvrdila se

200 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničárů*. Praha 1908., s. 159–160.

naše předešlá zjištění, že pokud se konkrétně nezeptáme na určitý termín, symbol, dotazování je často sami v písni nevidí. Zdůrazňovali jsme, že nám jde o vysvětlení výrazu pole, ale respondenti ve většině případů pracovali s celým obsahem písně.

32 % dotázaných píseň vysvětlilo *doslovně*, tedy pole v této písni představuje zemědělskou půdu, kterou chlapi orají, a po této práci jdou za děvčaty. Pouze v jednom případě bylo uvedeno, že by mohlo jít o dívčí obavu ze ztráty věnečku.

U této písně jsme se setkali s největším procentuelním zastoupením doslovného výkladu písně.

27 % respondentů se při výkladu písně zaměřilo na její druhou část, kdy chlapi chodí za děvčaty po poli tak *často, až ho zorají nebo ušlapou*. Jde tedy opět o doslovný výklad, pole zde představuje jen lokaci, pozadí příběhu, nikoli v kontextu zemědělské půdy, na které chlapi pracují, ale ve smyslu zemědělské půdy, po níž jdou za děvčaty.

Ve **12 %** píseň *nebyla interpretována* nebo respondent odpověděl, že písni nerozumí. Pouze v jednom případě jsme se mohli setkat s připuštěním milostné konotace.

S doslovnými interpretacemi souvisí další okruh odpovědí, ve kterých byl akcentován *aspekt přespolnosti*. V **6 %** jsme se setkali s vysvětlením, že chlapi chodí za dívkami z vedlejší, přespolní vesnice, protože v jejich vesnici jsou dívky již rozebrány.

Milostné konotace se v případě této písně nevyskytovaly ve větší míře. **4 %** dotázaných píseň obecně popsalo jako *pohlavní styk*, ovšem přímo k výrazu pole se respondenti nevyjadřovali.

3 % dotázaných v písni vidělo *hledání partnerky*.

Shodně se po **2 %** vyskytovaly následující odpovědi:

- v písni je zobrazen blíže nespecifikovaný milostný kontext, kdy se chlapi domluví a jdou za dívkou;

- respondenti zdůrazňovali, že jen mladí a silní muži (tedy ti, co pracují aktivně na poli) mohou chodit za děvčaty. Opět tedy narážíme na doslovné chápání písně;
- polem byla chápána dívka.

S jednoprocenním zastoupením se objevily následující odpovědi:

- obrazy v písni je vyjadřován pohlavní styk;
- chlapi jdou úmyslně za děvčaty zadem, přes pole, nejdou předem, tedy vesnicí;
- důraz v písni byl kladen na souvislost lidského života s přírodními cykly, kdy si respondent všiml také aktivity chlapců při námluvách;
- jde o prostopášnost dívek;
- na cestě za děvčaty bylo „využito výskytu pole“, které při té příležitosti zorali a spojili tak práci se zábavou, respondent tedy děj písně obrací;
- jde o moment paralelismu práce na poli a chození za děvčaty;
- v písni se zpívá o poli bitevním, jež rozryli vojáci, kteří páchali násilné činy na ženách, je zde tedy uvažována i rovina milostná;
- interpretace se pohybovala v rovině velmi obecné, když píseň vysvětlovala jako „chlapec si cestu k dívce najde i přes překážky“;
- chlapi trhali květy z pole, když šli za děvčaty;
- zcela konkrétně píseň respondent vysvětloval jako oblast Vyškovské brány, jde o úrodnou, plodnou půdu.

Jak jsme již uvedli výše, pole v dotaznících bylo chápáno nejčastěji doslovně, milostné konotace byly vysvětlovány jen v náznaku a v malém procentuelním zastoupení.

4.1.4 Symbol červíčka

Respondenti měli interpretovat píseň Išlo dzjevča pres horu ze zpěvníku P. Popelky *Příběhy v písniích vyzpívané*.²⁰¹

201 Popelka, P.: *Příběhy v písniích vyzpívané*. Uherský Brod 1995, s. 325.

1. Išlo dzjevča pres horu,/ pres horu zelenú,/ stúpilo tam na skalú,/ na skalú studenú.
2. Pod tú skalú studnička,/ pije z něj Anička,/ **prvý raz sa napila,/ červíčka vypila.**
3. Druhý raz sa napila,/ barvu premenila,/ trecí raz sa napila,/ dušičku puscila.

Záměrně jsme zvýraznili druhou část druhé sloky, aby se dotazovaní nezapomněli vyjádřit k výrazu červíček, který nás zajímal. V naší práci se zaměřujeme ve větší míře na symboliku vody, v tomto případě jsme ovšem uvedli k interpretaci píseň, v níž stojí v popředí obraz vypití *červíka*. Skutečnost, že červík plave ve *vodě* z výrazu přímo vyplývá a přímo se váže k funkci vody, jež nás v tomto kontextu zajímá ze všeho nejvíce.

34 % dotázaných danou pasáž, ale i celou píseň, interpretovalo *doslovně*. Obsah byl vyložen jako popis smrti dívky po *vypití zkažené či otrávené vody*. V jednom případě se dívčino vypití červíka vysvětlovalo velkou žízň po dlouhé cestě, v dalším případě respondent připouštěl, že by se mohlo jednat o vodu očarovanou.

V **18 %** jsme se setkali s *neinterpretováním* písně nebo odpovědí, že písni dotázaný nerozumí. Objevila se též odpověď připouštějící možnost sebevraždy, v jednom exempláři se uvádělo, že červíček nebude znamenat doslovně červíčka, ale dále se tato úvaha nerozváděla. Věkové zastoupení respondentů této skupiny bylo vyrovnané a nemůžeme dát do přímé souvislosti a úměry věk dotazovaného a míru pochopení písně.

13 % odpovědí se shodovalo ve výkladu písně, píseň byla vyložena jako vyjádření *pohlavního styku, ztráty panenství, těhotenství*. Do této skupiny odpovědí můžeme také zařadit ty názory, jež v písni vidí popis vzniku nechtěného těhotenství a následnou sebevraždu.

V **6 %** dotazníků jsme se setkali s *připouštěním více rovin výkladu, jak symbolického, tak nesymbolického*. V písni se buď zpívá doslovně o dívčině smrti či sebevraždě, nebo jde o popis jejího těhotenství, v jednom případě felace.

5 % interpretací se shodovalo ve výkladu písně jako *popisu sebevraždy*. Milá má jít na skálu s jasným cílem, ukončit zde svůj život skokem dolů.

Obsahově s tímto okruhem souvisí i následující odpovědi, jež se objevily ve 3 %, popisující píseň jako konec dívčina života utonutím ve studánce. V obou případech se neodchýlíme od doslovného chápání písně, jen s tím rozdílem, že se akcentuje jiný obraz příběhu.

3 % interpretací v písni vidělo *popis průběhu těhotenství* ve třech jeho fázích. Jako obraz *početí, těhotenství a porodu* (kdy pustila dušičku).

Ve 3 % byl obsah písně pochopen jako popis *znásilnění, následného těhotenství a sebevraždy* v důsledku bezvýchodnosti situace.

Shodně po 2 % měly následující významové okruhy:

- jde o popis potratu. V písni je zobrazena nelehká situace, kdy dívka nechtěně počne, snaží se proto o vypuzení plodu;
- připuštění dvou rovin výkladu, doslovného nebo jen obecně milostného náznaku;
- v písni je zobrazena problematika škodlivých účinků alkoholu (respondenti zde odkazovali k lidové prűpovědce „vypálit červa“, která bývá pronášena před napitím se pálenky, nejčastěji domácí slivovice).

V 1 % se objevily následující odpovědi:

- respondent píseň interpretoval doslovně jako nákazu dívky, ovšem měl jasno v druhu nemoci, uvedl, že jde o syfilis;
- jde o obecný popis zlého osudu bezelstné dívky;
- respondent v písni viděl výchovnou rovinu přísloví, že by člověk neměl dělat stejnou chybu vícekrát, jinak se „spálí“;
- dívka se dopustila smrtelného hřichu;
- tragikomická píseň, snaha o žert;
- dívka se v parnu napila studené vody, následkem čehož zemřela;
- respondent v písni shledal celý příběh lásky, kdy milá vidí svého galána

s jinou dívkou, které ovšem také věrný není;

- popis felace;
- první sloce dotazovaný záměrně rozumět nechtěl, ve druhé sloce viděl vyvrcholení.

Závěry dotazníkového šetření u této písně byly překvapující. Předpokládali jsme ve větší míře interpretace odkazující k milostné rovině, neočekávali jsme takové percentuelní zastoupení doslovných výkladů děje. Voda se zde vyskytovala především jako prostředek smrti vedoucí k otravě dívky, nebyla zde chápána v první řadě jako dárkyně života a prostředek početí. Přesto se ale objevily odpovědi v tomto obrazu spatřující popis početí, těhotenství či porodu.

4.1.5 Symbol zahrádky a tulipánu

Jako poslední, pátou píseň jsme v dotaznících uvedli píseň Tulipán ze *Zpěvů moravských kopaničářů*.²⁰²

1. Tulipán, tulipán,/ veru ťa vykopám,/ na čo si v zahrádce,/ keď frajéry nemám.
2. Jako mňa vykopáš,/ tak mňa sadzic budzeš,/ frajéry's němala,/ ale jich mac budzeš.

Zvýraznili jsme celou první sloku, protože nás zajímaly interpretace výrazů zahrádka, tulipán a moment, kdy se tulipán vykopává. Ve většině případů respondenti symboly zahrádky a tulipánu interpretovali dohromady, jako součást jednoho obrazu. Nastala ale situace, kdy se respondenti vyjadřovali buď jen k výrazu zahrádka, nebo jen k výrazu tulipán.

27 % respondentů danou sloku interpretovalo jako popis *nešťastné lásky*. Dívka si zoufá, že nemá vážnou známost. Píseň byla chápána v obecné rovině citu, jen ve dvou případech druhá sloka vyjadřovala dívčino postesknutí nad tím, že by se s milým ráda intimně sblížila, ale nemá chlapce.

202 Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908, s. 143.

12 % dotázaných se v popisu zaměřilo především na výraz *tulipán*, který vyložili jako dívčino *panenství*. Přesto se objevily i interpretace, v nichž *panenství* byla chápána *zahrádka*.

V **10 %** případů se tulipánem a zahrádkou myslel *dívčí klín*. Dívka si v písni dále zoufá, že nemá chlapce. Zaujala nás především jedna interpretace, jež odpovídala na daný dotaz prostřednictvím analogie se symbolikou pole.

10 % dotázaných píseň *neinterpretovalo* nebo napsalo, že písni nerozumí a její obsah nijak nechápu.

10 % respondentů danou píseň chápalo v *doslovné rovině*, lišil se jen vztah dívky ke květině. Obraz interpretovali jako dívčinu *snahu nalákat na nejhezčí zahrádku nápadníka*. Ve dvou případech se objevily odpovědi vysvětlující, proč dívka trhá květy: nikdo dívku nechce, tak tráví dlouhou chvíli trháním květin, nebo květiny trhá ze zlosti, nezájem chlapců ji velice rozhněval.

7 % odpovědí se shodovalo ve výkladu tulipánu jako „*magická květina*“, mající přilákat dívce chlapce. Byla zde akcentována symbolika ženského prvku a zohledňován lidový zvyk děvčat přičarovávat si lásku díky magickým úkonům s vybranými květinami.

4 % odpovědí se zamýšlelo nad symbolikou zvyku dívek *sadit květiny do zahrádky a naznačovat tak chlapcům, že za nimi mohou chodit*.

3 % dotázaných se zaměřovalo jen na symbol tulipánu, a ten interpretovali jako *chlapce, muže*. Respondenti přemýšleli obecně nad úlohou muže, nebo jeho roli v písni hodnotili jako velmi pasivní.

Se **2 %** se vyskytovaly tyto odpovědi:

- starost dívky o svůj zevnějšek. Svoji krásu vystavuje na odiv (analogie zahrádky a péče o ni);
- chlapec je tím, kdo si v písni zoufá, že nemá partnerku;
- dívka se zlobí, proč vlastně květiny jsou, když jí je nemá kdo dát;
- muž na kytky láká dívku.

Shodně po 1 % jsme se setkali s odpověďmi:

- jde o vyjádření dívčiny nezralosti, není plnoletá, má si na chlapce ještě počkat;
- obecně chtíč;
- tulipán představuje v písni voničku;
- tulipán je výrazem a symbolem sympatií. Dívka jeho darováním chlapci naznačuje, že s ním chce chodit;
- obecné vyjádření naděje, že se někdy čekání vyplatí;
- tulipán představuje blíže nespecifikovaný drahý předmět, poklad, jenž je zakopán;
- jde o symbol obdarovávání, tulipán má kvést jen pro tu jednu dívku;
- tulipán má dívku utěšit, když nemá chlapce;
- píseň vyjadřuje určitý obecný postesek, že „když se moc těšíme, tak to nevyjde“.

Záměrně jsme do dotazníků uvedli dvě písně obsahující symbol zahrádky a vybraných květin, písně U naší je zahrádečka a Tulipán, které jsme také záměrně nezařadili za sebou. Šlo nám o chápání symbolu v kontextu písně, jenž se u vybraných písní ale liší. Tak jsme si mohli všimnout, že v prvním případě zahrádku a karafiát interpretovalo 34 % respondentů jako dívku, v případě písně Tulipán se toto vysvětlení neobjevilo ani v jednom případě. U písně U naší je zahrádečka byla zahrádka s karafiátem interpretována jako panenství ve 31 %, v případě písně Tulipán to bylo ve 12 %. K doslovnému vysvětlení se v případě první písně přiklápělo 8 % dotazovaných, u písně Tulipán to bylo v 10 %. Vybrané symboly v písni U naší je zahrádečka interpretovalo 7 % respondentů jako zapovězenou lásku, u druhé písně to byla ve 27 % láska nešťastná.

V prvním případě, u písně U naší je zahrádečka 5 % respondentů píseň neinterpretovalo, v případě druhém se tak stalo v 10 %.

4.1.6 Věk respondentů

Jedinou otázkou kladenou respondentům (kromě vlastních interpretací) byl dotaz týkající se jejich věku. Rozhodli jsme se nezohledňovat pohlaví dotazovaných, ale

zaměřit se na možnou souvislost mezi interpretací a věkem, potažmo životními zkušenostmi respondentů.

Věkové rozmezí respondentů	Procentuální zastoupení respondentů z celkového počtu dotazovaných
15–20 let	23,00 %
21–25 let	26,00 %
26–30 let	27,00 %
31–35 let	7,00 %
36–40 let	5,00 %
41–45 let	4,00 %
46–50 let	2,00 %
51–55 let	1,00 %
56–60 let	2,00 %

Věkový průměr všech dotazovaných činil **26, 65 roků**.

Nejmladší dotazovaný byl ve věku 15 let, nejstarší ve věku 60 let.

Pouze ve třech případech nebyl věk uveden.

Nejpočetnější skupinu respondentů, 27 %, tvořili dotazovaní ve věku 26–30 let. Zaměřovali jsme se více na mladší věkovou skupinu, respondenti ve věku 15–30 let tak tvořili celých 76 % z celkového počtu dotazovaných.

Jak jsme již uvedli výše, u každé odpovědi a významového okruhu jsme značili také věk dotazovaného. Snažili jsme vysledovat určitý vztah mezi věkem respondenta a charakterem jeho odpovědi, tj. předpokládali jsme, že mladší členové folklorních souborů budou odpovídat více doslovně, neuvedou interpretace či symboliku v písních neuvidí. Na druhou stranu jsme předpokládali,

že se u starších respondentů setkáme s odpověďmi více s milostnými konotacemi. Musíme konstatovat, že u jednotlivých odpovědí a písní jsme tento vztah nevysledovali. S erotickými konotacemi jsme se setkali i u nejmladších respondentů, naopak doslovně písně interpretovali i starší respondenti.

5 ZÁVĚR

V naší práci zabývající se symbolikou v moravské lidové písni jsme zkoumali nejenom symboliku samu, ale dotkli jsme se též problematiky širší, museli jsme definovat lidovou píseň v našem pojetí, definovat symbol a pojednat o faktorech ovlivňujících symboliku v písních, kterými může být např. cenzura a autocenzura.

V popředí našeho zájmu stála především lidová píseň a symbolika, jež se v písních a lidové kultuře objevuje. V textech lidových písní, především ze zpěvníků Josefa Černíka²⁰³, jsme zjišťovali, v jakých významových okruzích a kontextech se objevovaly námi zvolené symboly *vody, pole a plodin na poli rostoucích, symboly zahrádky a květin v zahrádce pěstovaných*. Pracovali jsme s texty zmiňovaných zpěvníků, ale je důležité připomenout, že jde o symboliku v lidové písni a kultuře rozšířenou a obecně platnou, nejde o „Černíkovu symboliku“, jen jsme tuto symboliku na textech Černíkových zpěvníků demonstrovali. (Připomeňme, že existují další práce, např. již z druhé poloviny 19. století²⁰⁴, jež se zabývají některými vybranými symboly v lidové písni a dokladují příklady z písňového materiálu, pracují ovšem s jinými zpěvníky a sbírkami než naše práce.) V určitých významových okruzích jsme našli shodu s výklady uvedenými v literatuře (př. u symbolu žaludu), v mnohých případech se ale náš výklad od popsaných příkladů v literatuře různí či je rozšířen dalšími významy (např. výklad symbolu tulipánu). Některé výklady symbolů (především vody a pole) jsme v literatuře věnující se moravské lidové písni buď nenašli, nebo jsme se s jejich interpretacemi neztotožnili a uvedli jsme interpretace vlastní.

V naší práci jsme se zaměřili na teoretický výklad zmiňovaných symbolů v lidové písni, především jsme ale chtěli zjistit recentní stav percepce těchto písní a symbolů v okruhu členů folklorních souborů a cimbálových muzik.

Jak jsme již zmínili, na danou cílovou skupinu jsme se zaměřili z toho důvodu, že se s lidovou písni setkává, ale hlavně s ní aktivně pracuje. Neplatí nutně vztah, že

203 Viz Seznam literatury v závěru naší práce.

204 Sobotka, P.: *Výklady prstonárodní z oboru jazykozpytu, bájesloví, psychologie národní atd.* Praha 1882.

Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice.* Praha 1879.

by každý obyvatel moravských regionů, ve kterých je folklorní tradice dosud živá, přicházel více do styku s lidovou písní a že by texty těchto písní znal. Aspoň pro částečné seznámení se se světem lidové písně, porozumění tradičním obrátům užívaných v písni ap. je proto důležité, aby se respondent pohyboval v prostředí, ve kterém se aktivně s písní setkává, tj. jako tanečník či muzikant. (Jak jsme zjistili dotazníkovým šetřením v bakalářské práci, ani u této skupiny ovšem nejde nutně o respondenty, kteří mají pevné vztahy k lidové kultuře, nemusí mít vlastní kroj, nedodržují většinu tradičních zvyků ap.) V dotazníkovém šetření této práce jsme se zaměřili pouze na samotné interpretace a na věk respondentů, více faktory ovlivňujícími vnímání lidové písně jsme se nezabývali, to by byl úkol spíše pro širší sociologické šetření.

Přesto naše dotazníkové šetření ukazuje na několik skutečností týkajících se vztahu respondentů k lidové písni a kultuře:

Do jisté míry se setkáváme s nepochopením lidové kultury, respondenti sami v mnoha případech v písni nerozpoznali, že se jedná o symbol, také se v dotaznících, ale i v osobních rozhovorech, často přiznávali k tomu, že pokud píseň zpívají při tanci nebo hře na hudební nástroj, na text lidové písně se nezaměřují a žádné symboly v něm nevidí. Více si textu začínají všimnout až v momentě, kdy se s ním setkají v psané podobě nebo jsou nuceni text interpretovat. Můžeme se jenom domýšlet, proč tomu tak je. Na vině může být samozřejmě fakt, že lidová píseň již netvoří nedílnou součást jejich každodenních životů, respondenti se nepohybují uvnitř lidové kultury, jejíž součástí jsou tradiční zvyky, symbolika, jejich vnímání již není součástí tohoto diskurzu, ale stojí mimo něj. Proto nerozumějí ani symbolice v písni, ani symbolům objevujícím se ve zvycích a obřadech. Také se domníváme, že každá doba má svoji symboliku a kódování svých sdělení, k jejich „rozklíčování“ je ale nutná znalost onoho diskursu. V několika případech se stalo, že si respondenti do symboliky v písních promítali naše dnešní chápání daných obrátů, především u symbolů červíčka či jiných milostných konotací.

Jak již bylo uvedeno, snažili jsme se vysledovat vztah mezi charakterem odpovědi a věkem dotazovaných, zda se např. doslovné odpovědi budou vázat k nižšímu věku respondentů a odpovědi s milostnou tematikou k vyššímu věku respondentů.

Tuto přímou úměru jednoznačně potvrdit nemůžeme. Zjistili jsme, že se charakter odpovědí na věk přímo nevázal. Respondenti nejnižšího věku často odpovídali velmi konkrétně a interpretovali text s milostnými konotacemi, dotazovaní vyššího věku se nezdálo přiklánět k interpretacím obecnějšího charakteru či doslovného výkladu.

Setkali jsme se ovšem také s řadou zajímavých a trefných interpretací (viz výsledky jednotlivých otázek), jež naznačují, že dotazovaní nad písní přemýšlejí a symbolice správně rozumějí. Naskytá se otázka, zda je tomu proto, že by o symbolech lidové písně a lidové kultury měli nějaké povědomí, nebo je to proto, že dané symboly jsou obecně známé, či je v tom konkrétním případě jasný kontext. (Velmi podnětné by bylo srovnat výsledky dotazníkového šetření s percepcí těchto symbolů v minulosti, např. před sto lety a porovnat, jaká část respondentů také hodnotí výrazy doslovně, to bohužel ale není možné.)

Můžeme tedy na základě našeho dotazníkového šetření konstatovat, že jsme skutečně pracovali se symboly obecně platnými, nejenom použitými ve zpěvnících Josefa Černíka, protože varianty písní z těchto zpěvníků nalezneme i ve sbírkách a zpěvnících dalších sběratelů, je naprosto samozřejmé a známé, že se píseň často nachází ve více variantách a ve více regionech.

Dotazníkové šetření a osobní rozhovory v navštívených souborech také dokládají názory jejich členů, že si jsou často vědomi toho, že se píseň jinak zpívala v jednotlivých částech obce, že na způsobu jejího provedení měla velký vliv momentální nálada zpěváka a jeho psychické rozpoložení. To všechno ovlivňovalo volbu výrazů, volbu variant a respondenti také zmiňovali, že si uvědomují, že sběrateli či zapisovateli lidé nemuseli zpívat (nebo neměli náladu zpívat) písně necenzurovaného obsahu. Odkazovali tak na vlastní zkušenost, že vždy na zábavě či besedě u cimbálu není nálada zpívat „neslušné“ varianty písně, jindy se tak naopak děje. Dotazovaní v několika případech uvažovali nad tím, proč zkoumat symboliku v konkrétní písní, když se mohla vždy zpívat jinak.

Naše šetření tedy dokládá, že si určité procento dotazovaných uvědomuje potřebu tvůrčí práce s lidovou písní, v minulosti i v budoucnu.

Byli jsme také potěšeni skutečností, že jsme se ve vybraných folklorních souborech a cimbálových muzikách setkali i s velmi mladou generací, která se o lidovou píseň zajímá a která bude jejím dalším nositelem.

Rádi bychom naši práci uzavřeli slovy Pavla Eisnera:

*Jinak je tato práce nepatrnou splátkou za to, co lidová píseň dala mému životu.*²⁰⁵

205 Eisner, P.: *Malované děti*. Praha 1949, s. 6.

Příloha č. 1: Obrazová příloha

Obrázek 1 Uherskobrodský kroj, soubor Olšava z Uherského Brodu (foto: L. Zábranský, archiv souboru Olšava)

Obrázek 2 Straňanský kroj, soubor Olšava z Uherského Brodu (foto: L. Zábranský, archiv souboru Olšava)

Obrázek 3 Kopaničářský kroj, soubor Olšava z Uherského Brodu (foto: L. Zábranský, archiv souboru Olšava)

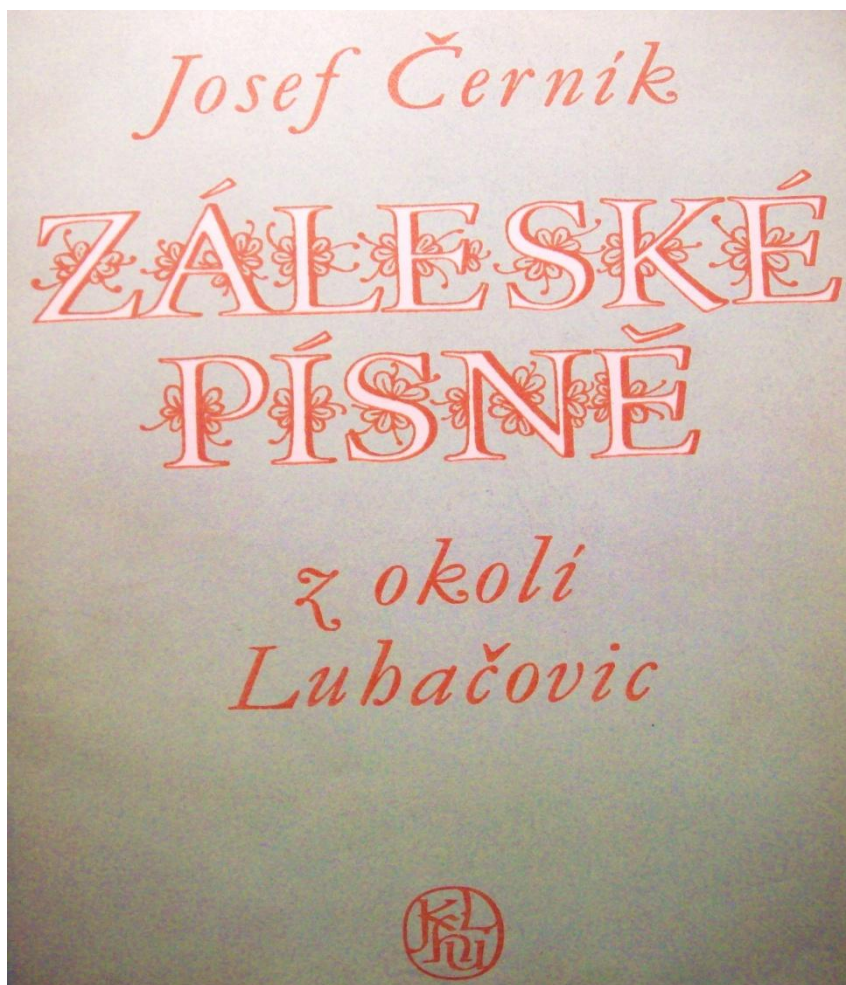
Obrázek 4 Záleský kroj, soubor Malé Zálesí z Luhačovic (foto: J. Šuráň, soukromý archiv J. Šuráně)

Obrázek 5 Vydání z roku 1908 (foto autorka)

<p style="text-align: center;">74</p> <p> Ji na vojnu, z vojny domu, ty sa ešte nevdala, na koho's ty, najmilejšia, na koho's ty cakala? </p> <p style="text-align: center;">88. Žitkovská poljana ...</p> <p> Žit-kov-ská pol-ja-na na drobno zo-ra - ná, za-ra-li ju chlapei do lie-lé-ho rá-na. </p> <p style="text-align: center;"> Žitkovská poljana na drobno zoraná, zorali ju chlapei do bieloého rána. </p> <p style="text-align: center;">89. Hory, hory, ...</p> <p> Ho-ry, ho-ry, ho-ry čier - né, ej, ho-ry, ho-ry, ho-ry čier-né, už-raz som ja pre-sol pres né. </p> <p> [Hory, hory, hory čierní,] teraz som ja presol pres né. [Neraz milá nésníedala,] [Neraz som ja nšteštral,] dvére za mnú zavierala. ke som ke svoj miléj ležal. [Dvére nové, nové vrátá,] pridzi, sohaj, pridzi zajtra. </p>	<p style="text-align: center;">75</p> <p style="text-align: center;">90. Maštal múrovaná, ...</p> <p> Ma-štal mú-ro-va-ná, ko-nik si - vo - vra-ný, se-dlal si ho Jan-ko, šo-tek do-rú - ha-ný. </p> <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="width: 50%;"> Maštal múrovaná, konik sivovraný, sedlal si ho Janko, šetek dorúbany. </td> <td style="width: 50%;"> Ťažko moja mamka plátno dorábjala, abyh já huššrom ručienky dávala. </td> </tr> <tr> <td> A kef ho osedlal, sadnul si na něho, pital si od miléj šjatečka bieloého. </td> <td> Radšej ci dám pierko z riže gombalie, abyš rozvoňoval celý kompanije. </td> </tr> </table> <p style="text-align: center;"> Dali mu mamička červené jabúčko, aby si vyskočil na koňa lahúčko. </p> <p style="text-align: center;">91. Zacelinka hustá, ...</p> <p> Za-ce-lin-ka lus-tá, né-ko-se-ná, za-ce-lin-ka lus-tá, né-ko-se-ná, už je mo-ja mi-lá, mo-ja roz-to-mi-lá, roz-vedze-ná. </p>	Maštal múrovaná, konik sivovraný, sedlal si ho Janko, šetek dorúbany.	Ťažko moja mamka plátno dorábjala, abyh já huššrom ručienky dávala.	A kef ho osedlal, sadnul si na něho, pital si od miléj šjatečka bieloého.	Radšej ci dám pierko z riže gombalie, abyš rozvoňoval celý kompanije.
Maštal múrovaná, konik sivovraný, sedlal si ho Janko, šetek dorúbany.	Ťažko moja mamka plátno dorábjala, abyh já huššrom ručienky dávala.				
A kef ho osedlal, sadnul si na něho, pital si od miléj šjatečka bieloého.	Radšej ci dám pierko z riže gombalie, abyš rozvoňoval celý kompanije.				

Obrázek 6 Ukázka textu zpěvníku Zpěvy moravských kopaničárů (foto autorka)

Obrázek 7 Obálka vydání z roku 1957 (foto autorka)

2. Ejte, jak jich oprala,
balotně plakala,
ej, bodaj bych ta, šohaju,
něbyla poznala!

3. Ej, nebyla poznala,
lebo zapomněla,
ej, radší dybych byla
do vody skočila!

4. Ej, do vody, do vody,
do téj hlubočiny,
ej, co by sa nade mnú
glogoče točily.

1. Ej, na vrch Javorníčka
kamená stolička,
ej, pere na ni šaty
moja frajrečka.

2. Ja, dyž jich ona pere,
nech si jich aj zvalá,
byla už nebude,
galánečka dávná.

203b
Biskupice. Marie Skovajsová a Marie Cervinková.

Mírně

1. Na vrch Lo-pe-ně-ka, na vrch Lo-pe-ní-čka
pe-re na ni ša-ty, pe-re na ni ša-ty
ka-men-ná sto-lí-ka, ka-men-ná sto-lič-ka.
mo-ja ga-lá-neč-ka, mo-ja ga-lá-neč-ka.

2. [: Pere ona, pere, :]
[: voda jí jich bere. :]
[: Zastav ju, mlynáru, :]
[: až já jich vyhážu. :]

204a
Zoolna. Biskupice. Josef Fojtík.

Mírně

Nechoď ty k nám z po-do-lé, ja-niž-ku, za-bi-ju ta v no-ci při mě-si-ku.

204b
Velký Ořechov. Justina Šestková.

Hlubně

1. Ne-choď ty k nám z po-do-lé, ja-niž-ku, za-bi-ju ta
v no-ci při mě-si-ku, za-bi-ju ta v no-ci při mě-si-ku.

2. Nezabijó, já sa budu bránit
[: až mná bude šabla v ruce pálit. :]

V této podobě se píseň zpívala též k tanci „točená“.

205
Zlámánek. Františka Miklová.

Mírně

1. Zlá-man-ský půl-noč-ní je-de-nás-tú pís-ka,
eš-če si sy-ne-ček po dě-di-ně výs-ka
eš-če si sy-ne-ček po dě-di-ně výs-ka.

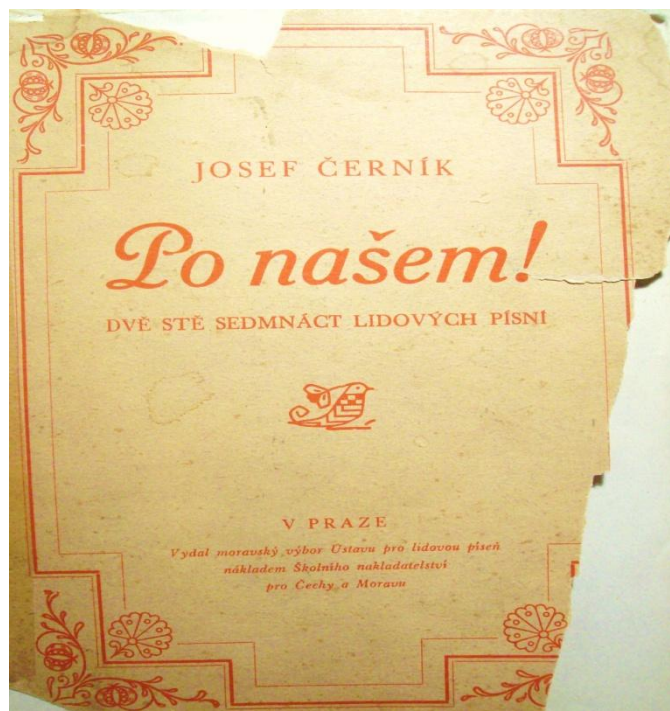
2. Vyská on si, vyská,
nemože třešti,
[: nechce mu cérečka
dveři otevřít. :]

3. Otevři mně, milá,
je mně tuze zima,
[: jak mně neotevřel,
otevři mně jiná. :]

206
Doubravy. Marie Miklová.

Mírně

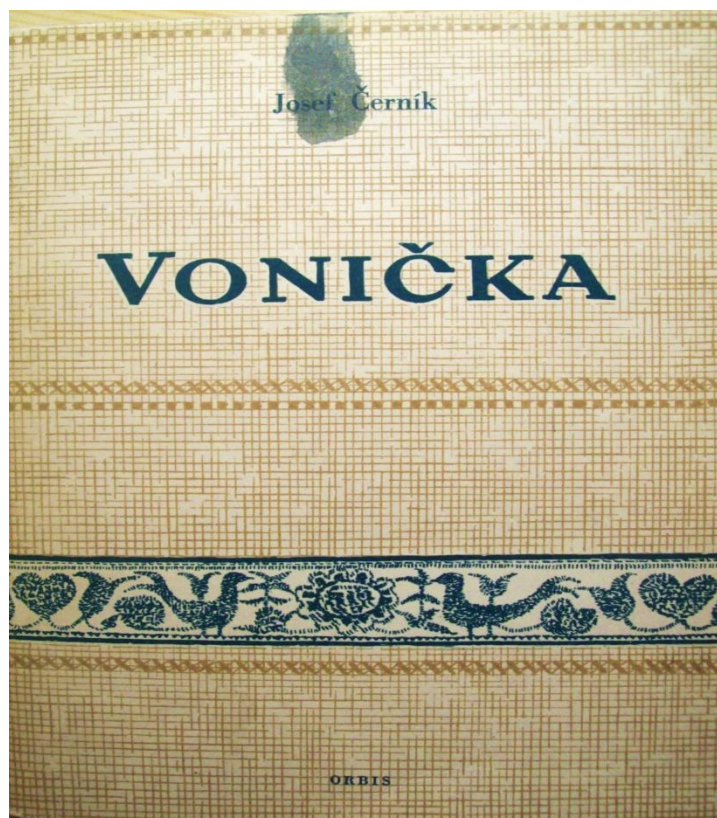
Obrázek 8 Ukázka z textu zpěvníku (foto autorka)

Obrázek 9 Obálka vydání z roku 1943 (foto autorka)

<p>120. Studená rosenka ...</p> <p><i>Zvolna</i></p> <p>Stu - de - ná ro - sen - ka téj no - ci pa - da - la, dýl sem za lo - hajkem dve - re za - ví - ra - la.</p> <table border="0"> <tr> <td>Studená rosenka těj noci padala, [: dýl sem za šohajkem dvere zavírala. :]</td> <td>Studená rosenka, studená jako led, [: nemožem, šohajku, na tebjá zapomnět. :]</td> </tr> </table> <p>Už sem zapomněla na růžu, ružičku, [: na tebjá nemožem, švarný šohajčku! :]</p> <p><i>Místo třetí slohy se zpívá též</i></p> <table border="0"> <tr> <td>Jednú zapomenu, po druhéj spomenu, [: po třetí, šohajku, sury máa polejů. :]</td> <td>Už sem zapomněla na milých na sedem, [: na tebjá nemožem, šohajku můj jeden. :]</td> </tr> </table> <p><i>Týmž nápěvem</i></p> <p>Už je nás, mládenců, už je nás na mále, [: jako téj rosenky na zeleněj trávě. :]</p> <p>110</p>	Studená rosenka těj noci padala, [: dýl sem za šohajkem dvere zavírala. :]	Studená rosenka, studená jako led, [: nemožem, šohajku, na tebjá zapomnět. :]	Jednú zapomenu, po druhéj spomenu, [: po třetí, šohajku, sury máa polejů. :]	Už sem zapomněla na milých na sedem, [: na tebjá nemožem, šohajku můj jeden. :]	<p>121. V našem domě ...</p> <p><i>Zvivě</i></p> <p>V na - šem do - mě ja - ko v ja - mě, hně - va - jú sa víc - ci na mě, hně - va - jú sa</p> <p><i>Pomaleji</i></p> <p>aj ta - ti - ček, že k nám chodí lo - ha - ji - ček.</p> <p>V našem domě jako v jamě, hněvajú sa všeci na mě, hněvajú sa aj tatíček, že k nám chodí šohajček.</p> <p>Hněvajú sa aj mamička, že já lúbím šohajčka, přijdi, šohaj, přijdi ty k nám, a já ta precra ráda mám.</p> <p>Já ta lúbím, lebo mosím, lebo já tvůj prstěn nosím, ten prstének s modrým očkem, co si mi dal pod obločkem.</p> <p>111</p>
Studená rosenka těj noci padala, [: dýl sem za šohajkem dvere zavírala. :]	Studená rosenka, studená jako led, [: nemožem, šohajku, na tebjá zapomnět. :]				
Jednú zapomenu, po druhéj spomenu, [: po třetí, šohajku, sury máa polejů. :]	Už sem zapomněla na milých na sedem, [: na tebjá nemožem, šohajku můj jeden. :]				

Obrázek 10 Ukázka textu zpěvníku Po našem!

Obrázek 11 Vydání z roku 1951

16

11. PŘED TE NAŠE DOLINEČKA

Mírně Od Brna

Před te na-se do-li-ne-čka, ne-vi-dě-la
sem sy-ne-čka a-ni vše-rá a-ni dnes,
a-ni vše-rá a-ni dnes, u-jel za štým-
ber-ské les.

2. Ujel mlád do Jevička,
vzal mně klíče vod srdýčka,
Each, Bože můj, Bože můj, 4
kdy pak přijde synek můj!

3. Ujel za slezský hranice,
vzal mně vod srdýčka klíče,
Ivral vod mýho, vod svýho, 4
nenechal mně žádnýho.

4. Vrať se, mlád, vod Jevička,
vrať mně klíče vod srdýčka,
Ivrať vod mýho, vod svýho, 4
vrať aspoň vod jednoho.

E O 417

17

12. ZPÍVĚTE VESELE, KOHÓTI

Hybně Od Brna

Zpl-vé-te ve-se-le, ko-hó-ti,
haf se mů sr-dý-čko ne-rmó-ti,
zpl-ve-te ve-se-le,
je-li to má-mi-li, haf sem de.

2. Mamoňka s tatínkem plácale,
dyť mě na to vojno chtěle,
mamůnka, sepláče,
rať mě Pánoboho poročte.

E O 417

Obrázek 12 Ukázka textu ze zpěvníku Vonička

Příloha č. 2: Dotazník pro potřeby magisterské diplomové práce

Interpretace vybraných moravských lidových písní

Dobrý den, jmenuji se Zuzana Bušiková a píšu na Katedře bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci diplomovou práci na téma Symboly v moravských lidových písních. Zabývám se interpretací moravských lidových písní a porozuměním těmto písním v současnosti. Chtěla bych vás proto poprosit o vyplnění dotazníků, které mi při práci velmi pomůžou.

Písně prosím vysvětlete a napište, jak jejich obsahu rozumíte. Zaměřte se především na zvýrazněné pasáže, ale interpretujte celou píseň. Nestyd'te se napsat jakékoliv asociace, pokud vás opravdu napadají, také se nebojte napsat, že písní například nerozumíte (nebo si jen myslíte, že ji nerozumíte.) Vše je samozřejmě anonymní, tak není důvod k ostychu. Jde mi především o pravdivý obraz vnímání lidových písní. Moc vám všem děkuji!!!

I. Nad vodú vták,... (Černík, J.: Zpěvy moravských kopaničárů. Praha 1908, s. 32.)

/: Nad vodú vták,

pod vodú rak, :/

pod vodú rybička,

chyc mi ju, Hanička,

pójdzeme spat.

/: Něspala som,

čakala som, :/

z bystrého Dunaja

švarného šohaja

dočkala som.

/: Prišol on k nám,

já ho něznám, :/

počal mňa chytaci,
mé líčka špinici
já si nĕdám.

II. U naší je zahrádečka (Černík, J.: Vonička lidových písní z Brněnska. Praha 1951, s. 43.)

1. U naší je zahrádečka, zamyká se,

a v ní roste karafiát, netrhá se.

Já je mosím utrhnót,
dybych měl zahynót,
a na tebe, má Nanyňko,
zapomenót.

2. Dyby se to naši páni dovĕděli,

že já už mám karafiát utržený,

oni by mě vzali,
provazy svázali,
ještě by mě do těžkého žaláře dali.

III. Vyškovské dzievčence... (Černík, J.: Zpĕvy moravských kopaničárů. Praha 1908, s. 159-160.)

Vyškovská poljana

na drobno zoraná,

zorali ju chlapani

chodzja za dzievčenci.

IV. Išlo dzievča pres horu (Popelka, P.: Příběhy v písních vyzpívané. Lidové balady z moravských Kopanic. Uherský Brod 1995, s. 325.)

1. Išlo dzievča pres horu,
pres horu zelenú,

stúpilo tam na skalú,
na skalú studenú.

2. Pod tú skalú studnička,
pije z něj Anička,
prvý raz sa napila,
červíčka vypila.

3. Druhý raz sa napila,
barvu premenila,
trecí raz sa napila,
dušičku puscila.

V. Tulipán,... (Černík, J.: Zpěvy moravských kopaničárů. Praha 1908, s. 143.)

1. Tulipán, tulipán,
veru t'a vykopám,
na čo si v zahrádce,
keď frajéry nemám.

2. Jako mňa vykopáš,
tak mňa sadzic budzeš,
frajéry's němala,
ale jich mac budzeš.

Jaký je váš vĕk:

6 ANOTACE

Autor: Zuzana Bušíková

Pracoviště: Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Symboly v moravských lidových písních

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jirí Fiala, CSc.

Počet znaků: 145 997

Počet příloh: 2; 9 stran

Počet titulů použité literatury: 61

Klíčová slova:

symbol, lidová píseň, cenzura a autocenzura v lidové písni, symbolika vody a ryb, symbolika pole, symbolika zahrádky a vybraných květin, symbolika ořechů a vybraných plodů

Abstrakt:

Práce se zabývá symbolikou v moravské lidové písni, teoreticky definuje pojmy symbol, lidová píseň, řeší otázku cenzury a autocenzury v lidové písni. V práci jsou zkoumány vztahy mezi symboly lidové písně a lidové kultury. Symboly moravské lidové písně jsou v další části práce interpretovány na základě hudebního materiálu, především textů zpěvníků Josefa Černíka, a pomocí odborné literatury. V praktické části práce je zkoumána dotazníkovým šetřením percepce a interpretace symboliky v moravské lidové písni členy moravských folklorních souborů a cimbálových muzik.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Baran, L., Staňková, J.: *České a slovenské kroje*. Praha 2004.

Bartoš, F.: *Deset rozprav lidopisných*. Olomouc 1906.

Bartoš, F.: *Moravská svatba*. Praha 1892.

Bartoš, F.: *Národní moravské písně*. Praha 1901.

Bažato, M., Bogataj, J.: *Človek s masko. (Od Prekmurje do Benetk)*. Radovljica 1994.

Beneš, B.: *Česká lidová slovesnost*. Praha 1990.

Beneš, J.: *Vývoj lidových krojů na Uherskobrodsku*. Zlín 1957.

Bogatyrev, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Turčiansky sv. Martin 1937.

Brouček, S., Pargač, J., Sochorová, L., Štěpánová, I.: *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895*. Praha 1996.

Burke, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005.

Černík, J.: *Po našem!* Praha 1943.

Černík, J.: *Vonička lidových písní z Brněnska*. Praha 1951.

Černík, J.: *Záleské písně*. Praha 1957.

Černík, J.: *Zpěvy moravských kopaničářů*. Praha 1908.

Eisner, P.: *Malované děti*. Praha 1949.

Erben, K. J.: *Prostonárodní české písně a říkadla, sv. 5*. Praha 1988.

- Fontana, D.: *Tajemný jazyk symbolů. Názorný klíč k symbolům a jejich významům.* Praha, Litomyšl 1994.
- Frolec, V.: *Prostá krása.* Praha 1984.
- Frolec, V. a kol.: *Vánoce v české kultuře.* Praha 1988.
- Galko, V.: *Slovenské spevy, I. diel.* Bratislava 1972.
- Galko, V.: *Slovenské spevy, IV. diel.* Bratislava 1978.
- Halas, F., Holan, V.: *Láska a smrt.* Praha 1984.
- Hall, J.: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění.* Praha, Litomyšl 2008.
- Hošovský, V.: *U pramenů lidové hudby Slovanů.* Praha 1976.
- Hušek, V.: *Symbol ve filozofii Paula Ricouera.* Svitavy 2003.
- Jančář, J. a kol.: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10.* Strážnice 2000.
- Kol. autorů: *Moravské Slovensko.* Praha 1922.
- Kol. autorů: *Národopisná výstava československá v Praze 1895.* Praha 1895.
- Kol. autorů: *Zemská jubilejní výstava v Praze 1891.* Praha 1891.
- Leng, L., Móži, A.: *Náuka o slovenskom hudobnom folklóre.* Bratislava 1977.
- Lévi-Strauss, C.: *Myšlení přírodních národů.* Praha 1996.
- Linhart, J. a kol.: *Slovník cizích slov pro nové století.* Litvínov 2004.
- Lužik, R.: *Malované kvítí. Vonička z české lidové poezie.* Praha 1971.
- Macura, V.: *Znamení zrodu.* Jinočany 1995.
- Mathauser, Z.: *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolů.* Brno 1988.

- Michl, J. V. J.: *Auplný literaturní létopis čili Obraz slovesnosti*. Praha 1839.
- Nünning, A.: *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno 2006.
- Obrátil, K. J.: *Kryptadia. (Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu.) Díl I*. Praha, Litomyšl 1999.
- Pavlica, J.: *Písničky Hradišťanu*. Uherské Hradiště 1991.
- Petrů, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Olomouc 1996.
- Petrů, E.: *Vzrušující skutečnost*. Ostrava 1984.
- Petrů, E.: *Zašifrovaná skutečnost*. Ostrava 1972.
- Petrů, E.: *Zrcadlo skutečnosti. Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. Praha 2002.
- Poláček, J.: *Slovácké písničky*. Brno 1936.
- Popelka, P.: *Příběhy v písních vyzpívané*. Uherský Brod 1995.
- Propp, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany 1999.
- Snář obrázkový: egyptsko-persko-chaldejský*. Havířov 1994.
- Sobotka, P.: *Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. Příspěvek k slovanské symbolice*. Praha 1879.
- Sobotka, P.: *Výklady prstonárodní z oboru jazykozpytu, bájesloví, psychologie národní atd*. Praha 1882.
- Sušil, H., Málek, L., Šašinka, P.: *Zpěvník Olšavy*. Praha 1982.
- Sychra, A.: *Hudba a slovo v lidové písni. (Příspěvky k strukturální analýze vokální hudby)*. Praha 1948.
- Škvorecký, J.: *Zbabělci*. Praha 1998.

Šrámek, F.: *Básně*. Praha 1934.

Úlehla, V.: *Živá píseň*. Praha 1949.

Václavík, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959.

Valový, E.: *Úvod do studia lidové písně*. Brno 1969.

Zíbrt, Č.: *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní*. Praha 1989.

Zíbrt, Č.: *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha 1950.

Zipes, J.: *Dreams of a Better Bourgeois Life: The Psychosocial Origins of the Grimm's Tales*. In *The Brothers Grimm and Folktale*. (McGlathery, J. M., Lorbe, R. E., Danielson, L. W.) Illinois 1991.

Žalud, A.: *Česká vesnice. Život našich předků, poměry hospodářské a sociální. Jejich slavnosti a obyčeje. Byt, stavby a zařízení. Umění lidové*. Praha 1919.

Studie:

Smetana, R.: *Několika větami o českém lidovém zpěvu*. In: *Hudební věda a výchova 6*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Paedagogica. Musica IV 1993.

Prameny:

Autorizovaná výpověď Mgr. Ladislava Slabáka učiněná v Uherském Brodě dne 1. 12. 2006, uložená v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.

Autorizovaná výpověď ThLic. Jaroslava Pastuszaka, Th.D., učiněná v Olomouci dne 30. 11. 2006. Uložena v soukromém archivu autorky v Uherském Brodě.